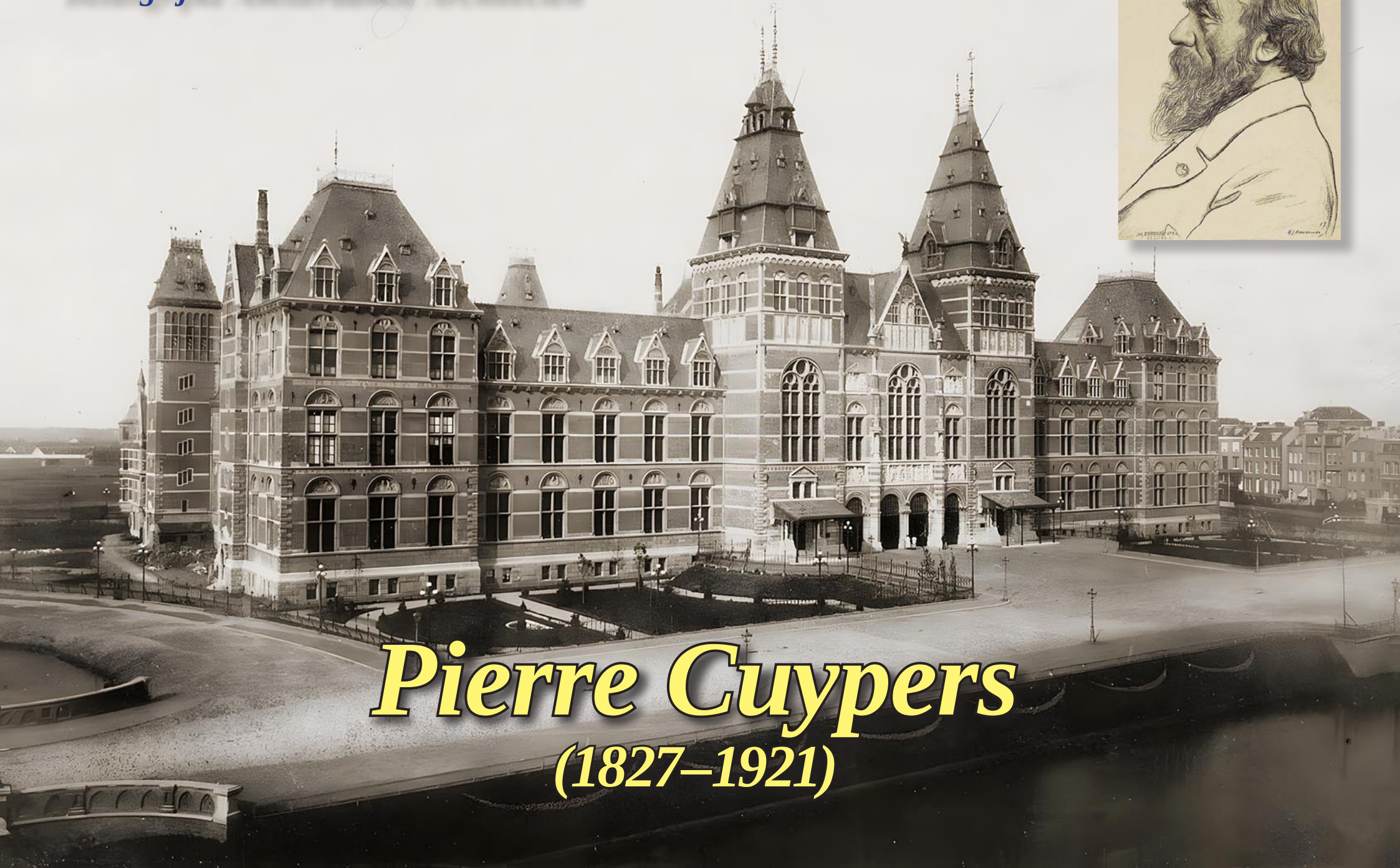
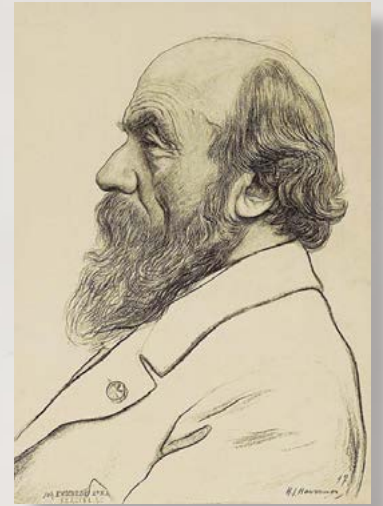

uit de serie
Belangrijke Amsterdamse Architecten

Pierre Cuypers
(1827–1921)

Pierre Cuypers had al ruimschoots carrière gemaakt in Zuid-Nederland en België voordat Nederland 'boven de rivieren' in beeld kwam. Hij werd op 16 mei 1827 in Roermond geboren en hij groeide op in een kunstminnend milieu. In 1844 vertrok hij naar Antwerpen om daar aan de Kunstacademie architectuur te studeren. Die studie ronde hij in 1849 af en behaalde daarbij de Prix d'Excellence. Terug in Nederland probeerde hij stadsarchitect van Maastricht te worden, wat mislukte. In 1851 werd hij wel stadsarchitect van Roermond. In 1852 richtte hij met Frans Stoltzenberg een atelier voor kerkkunst en -inrichting op, dat over een eigen werkplaats beschikte. Dit was het begin van een bedrijf waar kerkbesturen onderdelen voor een kerkinterieur 'vanaf de plank' konden kopen. Uiteraard leverde Cuypers desnoods ook de kerk eromheen.

Cuypers had de wind in de zeilen; door de Grondwetsherziening (1848) werd de algehele rehabilitatie van katholiek Nederland een feit. In 1853 werd de bisschoppelijke hiërarchie voor Nederland hersteld en beide gebeurtenissen hadden o.a. een stroom van bouwplannen voor nieuwe kerken tot gevolg.

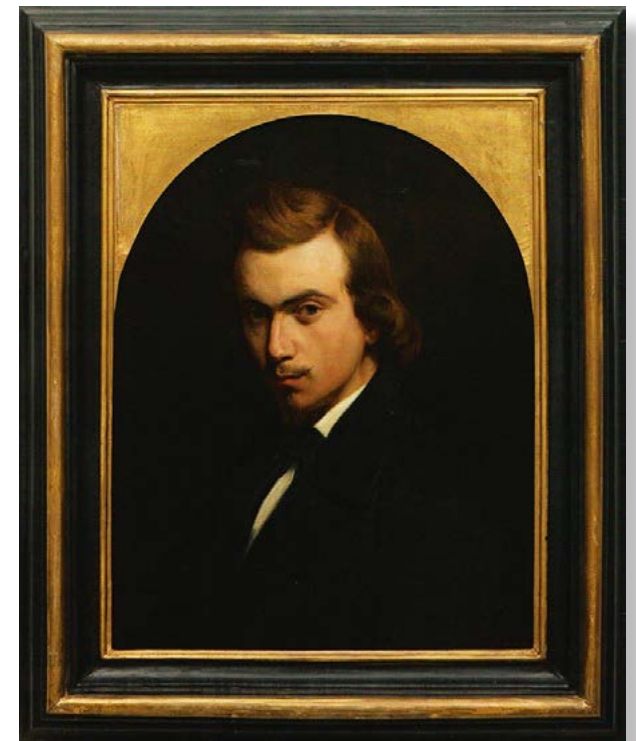

Pierre Cuypers

In 1854 volgde Cuypers enkele lessen bij de Franse architect en architectuurhistoricus Viollet-le-Duc met wie een hechte vriendschap ontstond. Zijn vriend raadde hem aan naar een grote stad te verhuizen omdat een kunstenaar daar meer tot zijn recht zou komen.

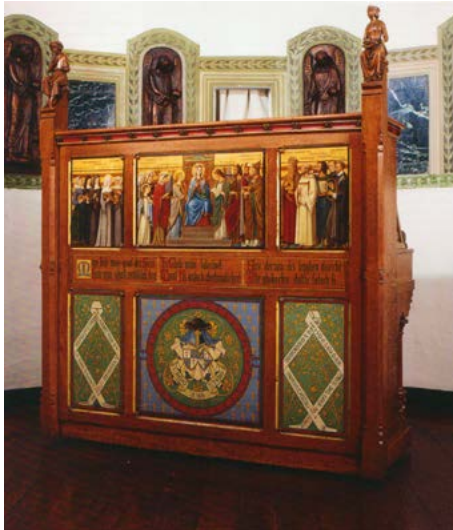
In Antwerpen huwde Cuypers in 1850 Maria Rosalia Vande Vin, met wie hij in 1852 een dochtertje Catharina kreeg. In 1855, tijdens een zakelijke reis van Cuypers kwam Rosalie te overlijden, iets dat hem wel heel erg aangreep. Hij zocht vergetelheid door zich als bezeten op zijn werk te storten.

In datzelfde jaar 1855 kwam Cuypers in contact met de Amsterdammer Joseph Alberdingk Thijm, die al diverse artikelen over de gotiek had gepubliceerd en erg actief was

Boven: Pierre Cuypers in 1849 op een schilderij dat zijn mede/leerling Polydore Beaufaux in Antwerpen maakte ter gelegenheid van de verloving van Pierre en Rosalie

Links: Het jonge paar Cuypers met baby Catharina. Er zou nog een dochter volgen maar moeder en dochters overleden in 1855 aan tuberculose

Pierre Cuypers

in Vlaanderen. Dat jaar zou hij een nieuw tijdschrift uitgeven: *De Dietsche Waranda* voor 'aesthetische beschaving' en Thijm had Cuypers gestrikt om bijdragen te leveren voor dat tijdschrift. Ook begon hij Cuypers te bewerken naar Amsterdam te verhuizen, zodat beide mannen vaker contact konden hebben. Cuypers nam dit pas serieus in overweging nadat hij Antoinette (Nenny; 1829-1898), de zuster van Joseph had ontmoet en meer dan gesteld raakte op deze kunstzinnige vrouw. Zij was zeer belezen, sprak vloeiend Frans, Duits, Engels en zelfs Italiaans en zong zeer verdienstelijk met een prachtige altstem. Alhoewel zij eigenlijk van plan was in een klooster in te treden, raakte Nenny onder de indruk van Cuypers en liet die plannen varen. Eind 1858 verloofde het paar zich en in 1859 volgde het huwelijk. Cuypers bleef voorlopig vanuit Roermond werken, daar waar de grootste opdrachten lagen. Zijn zwager Jos ging voor hem in Amsterdam op zoek naar een woonhuis met atelierruimte. Dat probeerde hij eerst in de concessie van Samuel Sarphati maar daar stegen de prijzen inmiddels torenhoog. In de binnenstad was niets groot genoeg om ook een atelier in te kunnen richten en zo bewoog de zoektocht zich buiten de Singelgracht. Daar waren diverse grondstukken met theetuinen en plezierparken in de aanbieding. De Nederlanden was te decentraal, Tivoli met f35.000 te duur en zo koos Cuypers uiteindelijk voor theetuin *Nabij Buiten*, naast Tivoli. In 1864-'65 verbouwde Cuypers het theehuis, dat gedeeltelijk van hout was gebouwd en – voordat het afgebroken werd – te vinden waar vandaag Vondelstraat 9 is. In 1865 betrok het stel hun nieuwe woonhuis dat Leyerhoven gedoopt was, maar zou daar slechts tot 1877 in wonen. Zijn atelier en werkplaats in Roermond bleven overigens onder leiding van Stoltzenberg gewoon doorwerken.

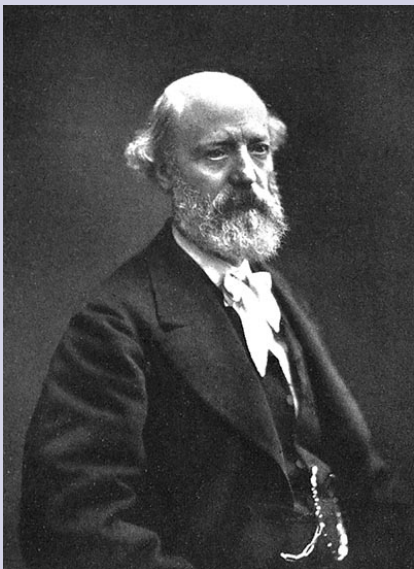
Boven: Foto van Pierre en Nenny ter gelegenheid van hun verloving

Links: Partituurkast die Cuypers voor zijn verloofde maakte en zelf beschilderde

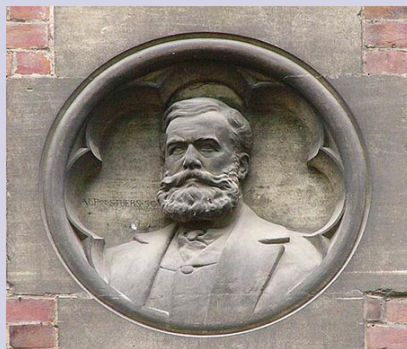
Onder en linksonder: Cuypers ontwierp en beschilderde eigenhandig deze piano als huwelijksge-schenk voor Nenny

Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879) was een Frans architect die bekend werd door de vele restauraties van middeleeuwse gebouwen. Hij raakte bevriend met Prosper Mérimée, een inspecteur van de Franse Monumentenzorg, die Viollet-le-Duc belangrijke opdrachten bezorgde. Zo werd hij een autoriteit op het gebied van de Gotiek en zette een aantal neo-gotische bouwwerken neer. Ook schreef hij een standaardwerk over de architectuur van 11de t/m 16de eeuw. Zijn hoogtepunten waren de restauratie van de basiliek van Vézelay en de Notre-Dame in Parijs en de reconstructie van de citadel van Carcassonne. Internationaal had hij grote invloed op architecten die in neo-gotische stijl ontwierpen, waaronder Pierre Cuypers. Beiden raakten zelfs bevriend en nog jaren later zou Cuypers zijn vriend raadplegen inzake bouwkundige problemen.

Jonkheer Victor Eugène Louis de Stuers (1843-1916) was van origine advocaat maar raakte in Den Haag bij de politiek en overheidsaangelegenheden betrokken. Hij was vooral geïnteresseerd in het behoud en restaureren van belangrijke bouw- en kunstwerken. In tijdschriften als *De Gids* bekritiseerde hij op hoge toon de nationale monumentenzorg, het functioneren van de Rijksgebouwendienst en het museumbeleid. Minister Geertsema maakte De Stuers in 1874 secretaris van het College van Rijksadviseurs voor de Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Na een vloedgolf aan ongevraagde adviezen besloten de betreffende departementen van OK&W de afdelingen te splitsen en De Stuers referendaris van Kunsten en Wetenschappen te maken. Het werk in overheidsdienst leidde er toe dat het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst en de Rijksnormaalschool voor Teekenenonderwijs werden opgericht. Ook stond hij aan de wieg van een verbeterde Rijks Monumentenzorg. Tijdens al deze activiteiten kreeg hij contact met Joseph Alberdingk Thijm en door hem ook met Pierre Cuypers.

Josephus Albertus Alberdingk Thijm (1820-1889) was een katholiek dichter en essayist die weliswaar opgeleid was tot koopman, maar meer interesse in de schone kunsten had. Frappant is de carrière van Thijm die – als autodidact – eindigt als hoogleraar in de kunstgeschiedenis aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten in zijn woonplaats Amsterdam. Teneinde zijn gedachtegoed te kunnen verspreiden gaf hij een eigen tijdschrift uit: *Die Dietsche Waranda*. Daarvoor nodigde hij Pierre Cuypers uit om bijdragen te leveren. Het klikte wonderwel tussen beide mannen, maar Cuypers was geen schrijver maar een doener. Cuypers gaf regelmatig aan het jammer te vinden dat de afstand Roermond-Amsterdam te groot was voor een regelmatig contact. Hij werd wel vriend van de familie en ontmoette daar Thijms zusje Antoinette, zijn latere echtgenote.

Rijksmuseum, eerste fase 1863

Het is zeker niet de bedoeling hier een totaaloverzicht te geven van het werk van Pierre Cuypers. Wij beperken ons tot zijn bouwwerken in de stad Amsterdam en zijn privéleven alhier. Belangrijk daarin was zijn deelname in 1863 aan een ontwerpwedstrijd voor een nieuw Rijksmuseum in Amsterdam, wat zijn magnum opus zou worden. De prijsvraag was uitgeschreven door een particuliere instelling: *Kommissie tot voorbereiding der stichting van een Kunstmuseum*. De nasleep van zijn ontwerp zou de belangrijkste drijfveer zijn om naar Amsterdam te verhuizen. Alberdingk Thijm was secretaris van deze commissie en had Cuypers voorgedragen om in de commissie plaats te nemen. Hij zette hem er ook toe aan zelf een ontwerp in te dienen, maar Cuypers leverde meteen vier ontwerpen in; anoniem en onder motto. Het onderstaand ontwerp heeft als motto *'Elke vorm die niet wordt aangegeven door de constructie moet worden afgewezen'*, het motto van Viollet-le-Duc. Hij won de tweede prijs en ontving daarvoor f 300. De eerste prijs was voor het Munchener architectenduo Ludwig en Emil Lange. Er is in de commissie lang gesteggeld over de uitslag en Alberdingk Thijm forceerde een herkansing voor Cuypers waarbij deze zijn plan verbeterde in samenwerking met architect

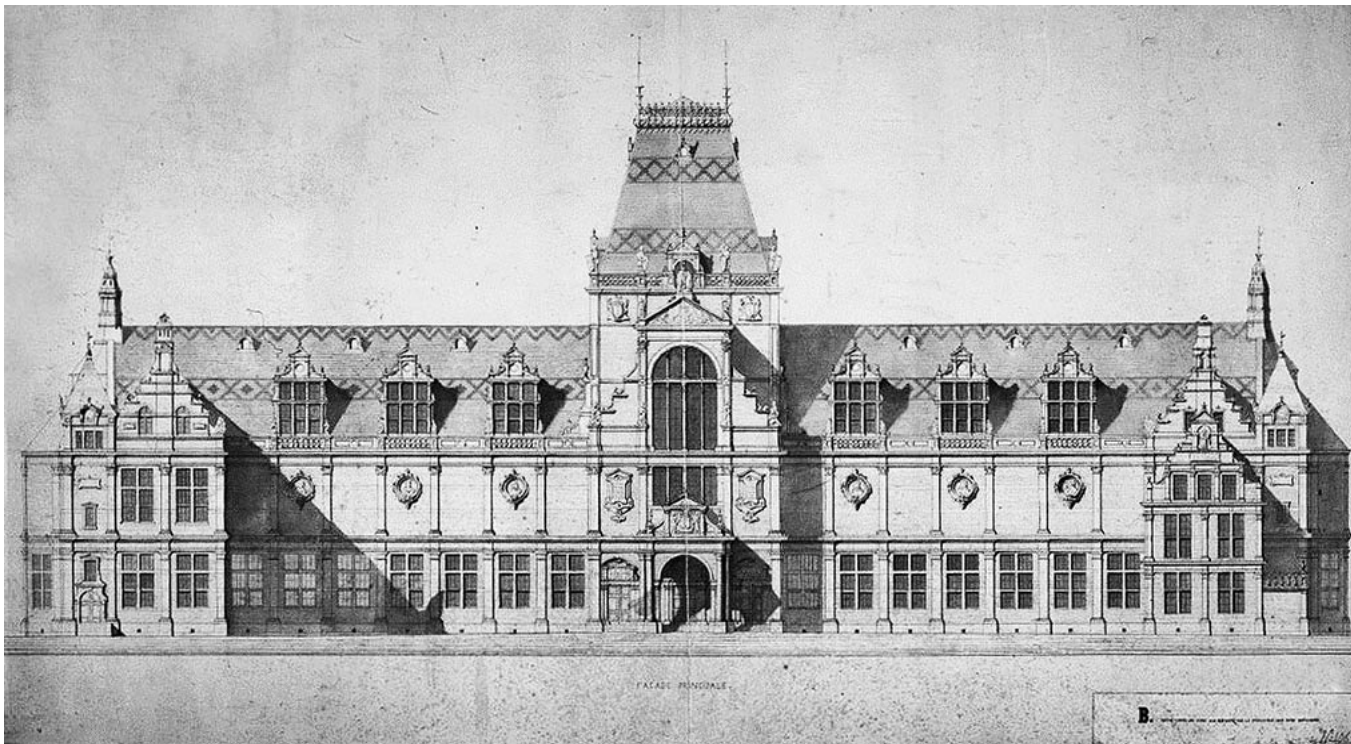

Boven: Voor de bebouwing van de Vondelstraat zette Cuypers de toon met dit ontwerp voor Café Vondel, gerealiseerd in 1873 (SAA)

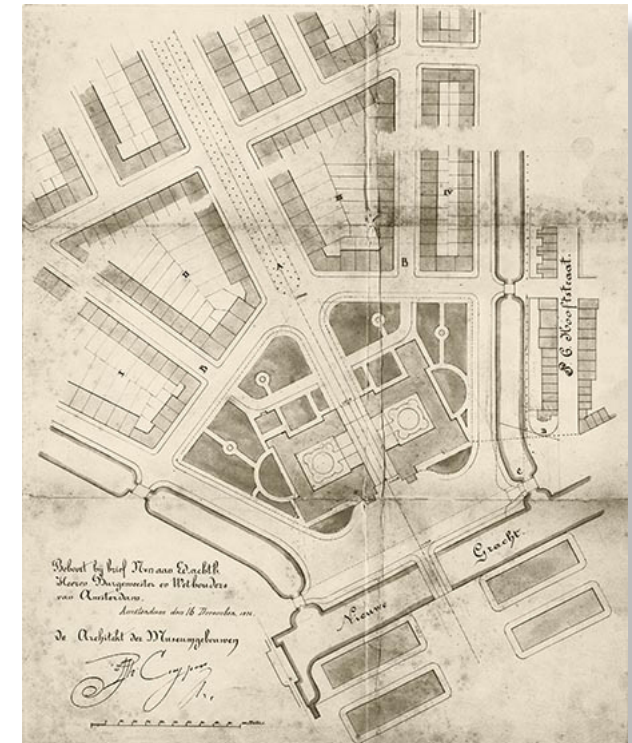
Links: Cuypers' ontwerp voor het Museum Willem I, waarmee hij een tweede prijs won, zeer tot ongenoegen van Alberdingk Thijm die secretaris van de commissie was die de inzendingen moest beoordelen (NAI)

Pag.6: Een bijgewerkt plan voor het museum met twee paviljoens aan de uiteinden (NAI)

Cornelis Outshoorn, die met bouwwerken voor Samuel Sarphati zijn sporen verdiende. Hij werd daarbij dwars gezeten door jurylid A.N. Godefroy die overwoog uit de winnende ontwerpen zelf een eigen ontwerp te componeren. Het bleek dat Cuypers' neo-gotiek toch wat omstreden was in Noord-Nederland en het neo-classicisme van de eerste prijs beter aansloeg. De term gotiek en de meest in het oog springende gotische elementen moesten onderdrukt worden door de introductie van een nieuwe stijl 'Rationalisme' waar Cuypers het patent op nam. Hijzelf beloofde dat het meer naar neo-renaissance zou neigen dan naar gotiek. Cuypers en Alberdingk Thijm hadden zowel in Amsterdam als in Den Haag voorstanders van een aangepast ontwerp en Cuypers diende twee nieuwe ontwerpen in, beide in een gotische en een renaissanceversie. Daarmee overdonderde hij de jury, ook al omdat hij meteen de omgeving vormgaf. Voor het eerst was er sprake van een bouwlocatie direct buiten de Singelgracht in een groene omgeving, omringd door stadsvilla's. Zo imponeerde hij de commissie en zette hij zijn opposanten op een zijspoor. Maar de race was nog lang niet gelopen. Omdat we zijn Amsterdamse bouwwerken chronologisch langslopen, komt de rest van het Rijksmuseum later.

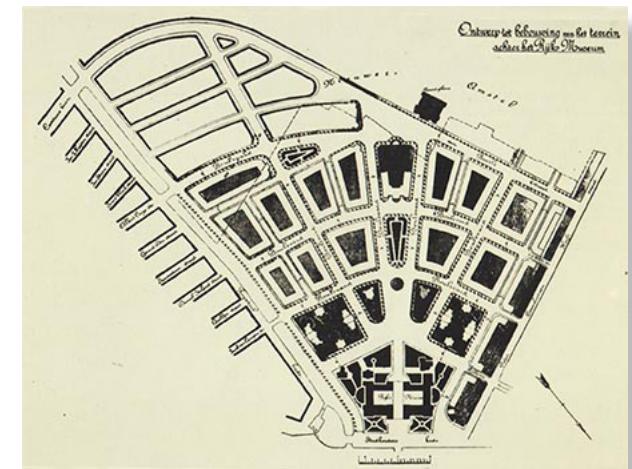

Pierre Cuypers

Boven: Cuypers' bebouwingsplan van de omgeving van het Rijksmuseum uit 1876...

Onder: ... en het plan van raadslid Cuypers uit 1891

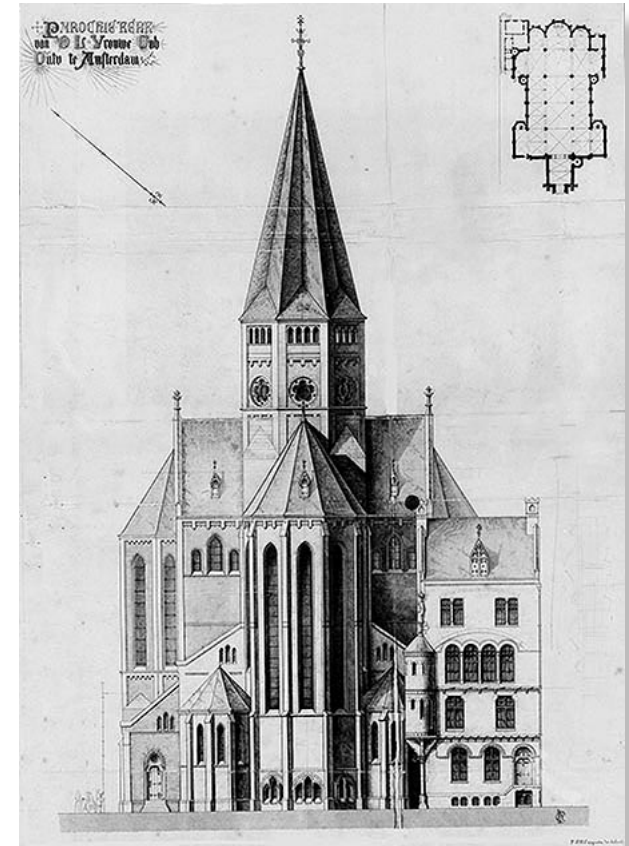

Boven: De Posthoornkerk in 1907, gedecoreerd voor een viering
Pierre Cuypers

Posthoornkerk 1860-'63

Nog in Roermond ontving Cuypers opdracht voor zijn eerste kerk in Amsterdam, de Posthoornkerk, gewijd aan Onze Lieve Vrouwe Onbevlekt Ontvangen. Cuypers en Alberdingk Thijm stortten zich op het ontwerp en Cuypers zou ook Viollet-le-Duc regelmatig consulteren. Het grondstuk liet niet toe dat de kerk georiënteerd kwam te staan, d.w.z. het koor naar het oosten gericht. Tussen Haarlemmerstraat en Haarlemmer Houttuinen lag een tamelijk smal perceel van 16,5 meter breed waar Cuypers een driebeukige kerk met minstens 1000 zitplaatsen op moest realiseren. Het werd een smalle slanke met steen overwelfde kerk met de nok op 19 meter hoogte. De zitplaatsen realiseerde Cuypers door een dubbele galerij. Daardoor werd de uitzonderlijke hoogte op een logische wijze gevuld, meldde hij trots aan Alberdingk Thijm. Hij was ook trots op de koorpartij aan de Houttui-

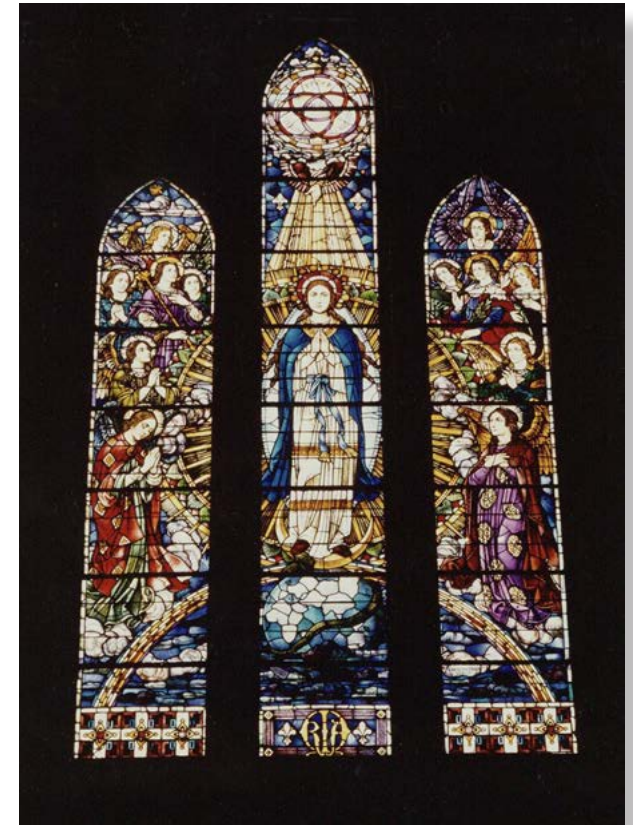
Boven: De definitieve bouwtekening van de Posthoornkerk... (NAI)
 Onder: ... in 1889 aangevuld met dubbele toren

nen waar het perceel meer breedte toeliet. Vooral de hangende traptoren aan de pastorie leek hem een vondst. De vieringtoren was 30 meter hoog en voorzien van een bakstenen gewelf, een waagstuk! De problemen met materialen kwamen echter op een ander punt; tijdens de bouw begaf een zandstenen kolonette aan de westgevel het en op aanraden van Viollet-le-Duc verving Cuypers de hele rij door gietijzeren kolommen. De ingangspartij aan de Haarlemmerstraat vervalt aanvankelijk en wordt pas in 1889 alsnog gerealiseerd en dan met twee toren in plaats van de geplande enkele toren.

Pierre Cuypers

*Boven: Detail van het westvenster, voorstellende
Onze Lieve Vrouwe van Goeden Raad*

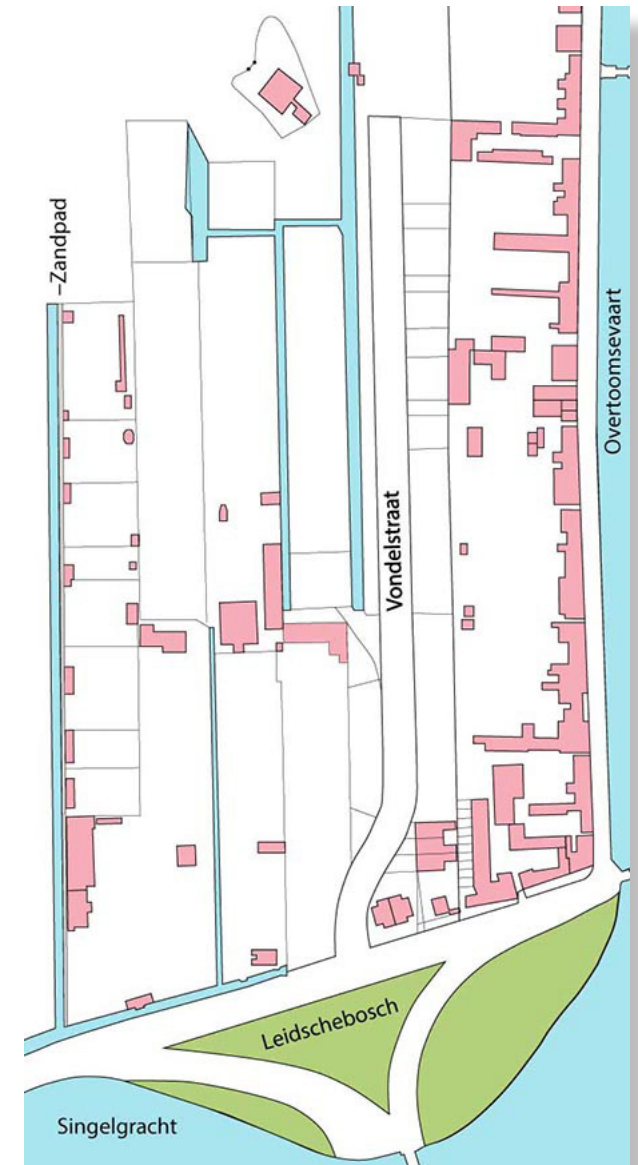
*Links: De vieringtoren is 30 meter hoog en heeft
een bakstenen gewelf. Het koor is extreem
ondiep (Stadsherstel)*

Cuypers als projectontwikkelaar

De omgeving van het Leidsebosje lijkt Alberdingk Thijm de meest geschikte locatie voor luxe huizen van de hand van zijn vriend Cuypers. Hier zou – naar het zich liet aanzien – het treinstation van Amsterdam komen. Op loopafstand was de schouwburg en voor het flaneren lonkte sinds kort het nieuwe “Rij- en Wandelpark” dat later Vondelpark zou gaan heten. De dichter Joost van den Vondel was voor de katholieke toplaag een voorbeeldfiguur, de beroemde dichter die zich op z’n oude dag tot het katholicisme bekeerde. Behalve dat Cuypers de uitspanning *Nabij Buiten* kocht om zijn eigen woonhuis te verwezenlijken, kocht hij op aanraden van Alberdingk Thijm ook andere grondstukken waarop hij zijn eerste woonhuizen bouwde: *Vondelhoven*. Een wat moeilijke situatie; aan de Buitensingel, vanaf 1872 Stadhouderskade, stond in het verlengde van een door stadsarchitect Van Niftrik geplande straat een villa die niet gesloopt werd. Sindsdien maakt de Vondelstraat een vreemde slinger om die villa.

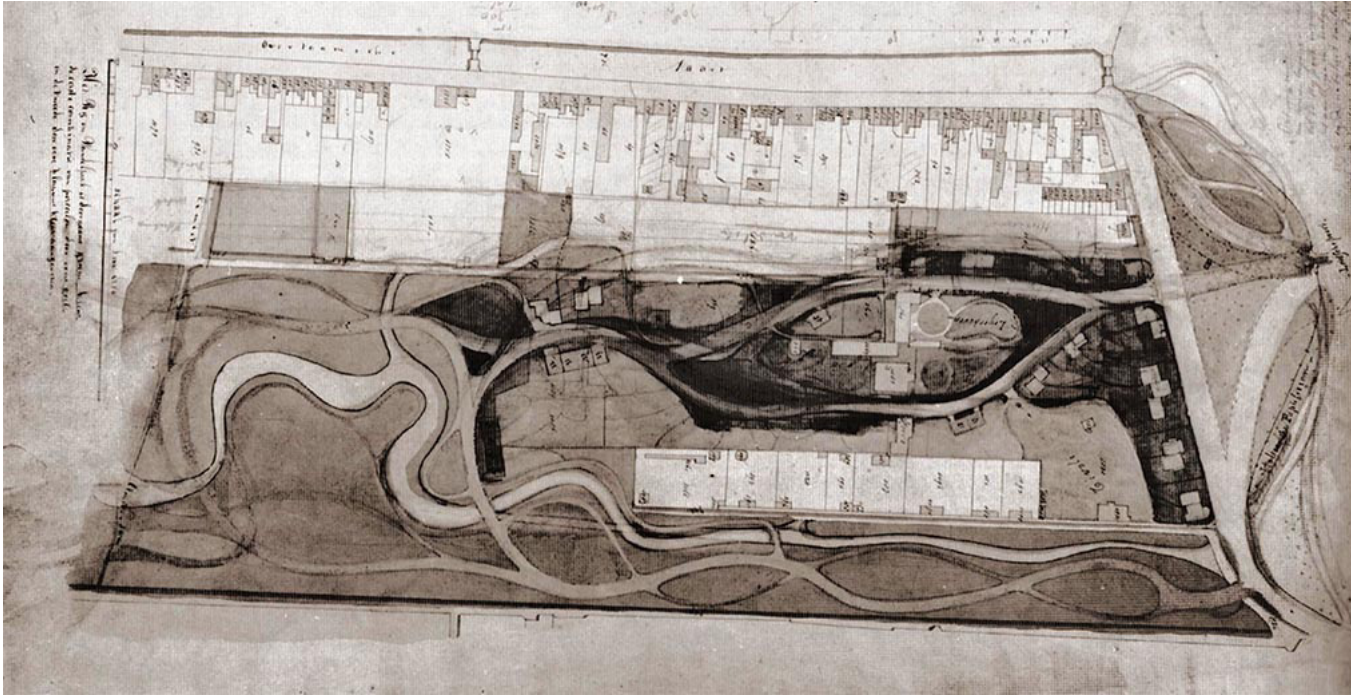

Pierre Cuypers

Boven: Omgeving Vondelstraat aan de vooravond van de stadsuitbreiding waar Cuypers zich als projectontwikkelaar ontpopte

Links: Vondelhoven aan het begin van de Vondelstraat, gezien vanaf Stadhouderskade (SAA)

Cuypers moest ook nog wennen aan de invloed van de Amsterdamse bureaucratie op de inrichting van de nieuwe wijken. Hij stelde zich de Vondelstraat voor als een romantisch slingerende straat met een aaneenschakeling van stadvilla's met grote tuinen en diende dat plan in 1866 bij de Gemeente in (boven). Stadsarchitect Van Niftrik, belast met de inrichting van de nieuwbouwwijken buiten de Singelgracht, besloot anders. De bebouwing aan de noordzijde van de kaarsrechte straat (zie plattegrond p.9) zou een gesloten rij herenhuisen worden en de zuidkant mocht dan met villa's bebouwd worden, maar de tuinen stopten voorlopig bij de tuinen van de diverse uitspanningen en sociëteit De Hereeniging. Bijna tegelijk met Cuypers diende makelaar/architect/projectontwikkelaar Nicolaas Redeker Bisdom voor hetzelfde gebied een plan in en de stad bracht beide plannenmakers in contact met de opdracht het gebied samen te ontwikkelen. De dromer en de doener konden het, aan de leiband van Van Niftrik, redelijk goed met elkaar vinden en zo ontstond ingeklemd tussen de bebouwing aan de Overtoomseweg en die aan het Zandpad het plan voor de bebouwing van de Vondelstraat. Dat gold alleen tot de gemeentegrens van Nieuwer-Amstel. De verlenging van de Vondelstraat volgde pas in 1867 en in dat deel kwam Cuypers' diamant in de Vondelstraat, de Vondelkerk.

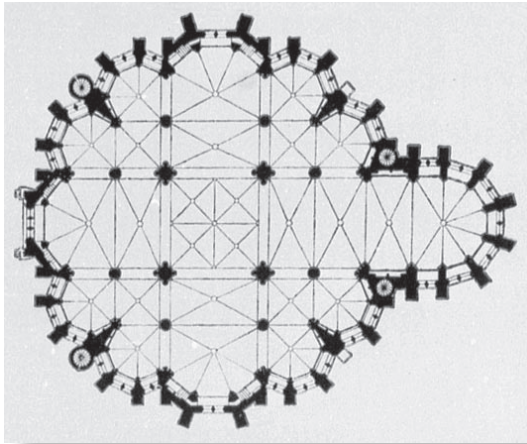
Pierre Cuypers

Boven: Leyerhoven, het eerste woonhuis van Cuypers in Amsterdam (NAI)

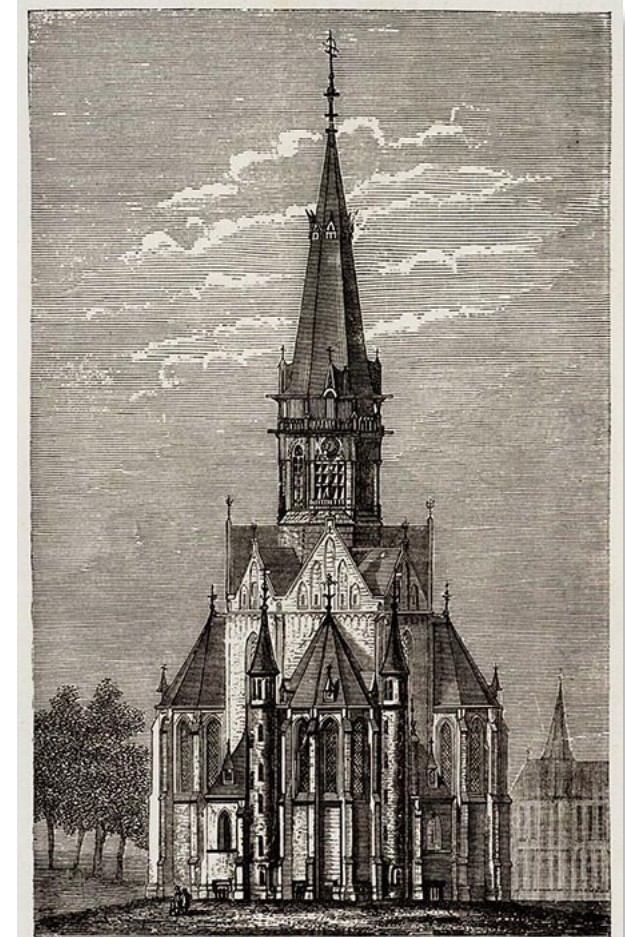
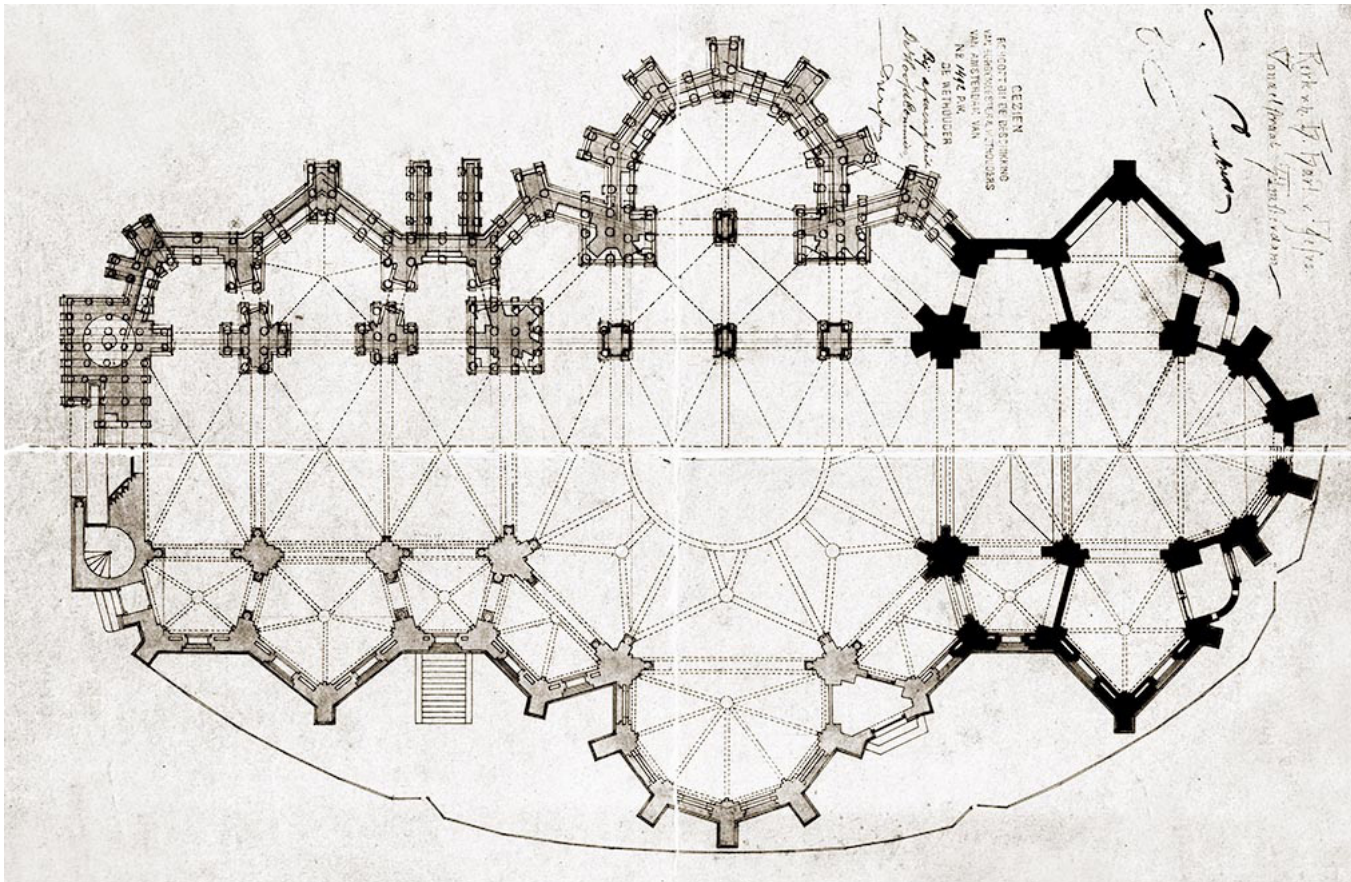
Onder: In 1876 verhuist Cuypers naar een huurhuis Vondelstraat 73-75, dicht bij de in aanbouw zijnde Vondelkerk (SAA)

Vondelkerk (1870-1880)

Samen met een plan voor de bebouwing van het tweede deel van de Vondelstraat legde Cuypers een grondstuk voor een nieuwe katholieke kerk “het Heilig Hart” voor de nieuwe woonwijk vast. En wel in de as van de straat op een ovaal grondstuk waar aan beide zijden de straat omheen zou buigen. Dat hij deze vrijheid kreeg mag als bijzonder gezien worden, normaal was Publieke Werken nogal rechtlijnig. Cuypers probeerde uit alle macht de omgeving van ‘zijn’ kerk te bepalen. Het moesten allemaal goede huizen

L'église du Sacré-Cœur, dans le Vondelstraat, à Amsterdam.

Boven: De Vondelkerk, de kristalijne diamant midden in Cuypers ‘eigen buurtje’

Links: Tijdens het ontwerpen van de Vondelkerk verandert Cuypers die van basilica naar een centraalbouw, geïnspireerd door zijn ontwerp van de Trierse Liebfraukirche, die hij in 1871 ontwierp (linksboven); de tekening is een combinatie van palenplan, fundering en opstand (SAA)

worden, ook die hij niet zelf zou ontwerpen. Als er een huis verrees dat hem niet zinde sprak hij onomwonden zijn banvloek uit. Deze kerk werd het mooiste kerkproject van zijn hele leven, zijn troetelkind. Het koor kreeg – al voortbordurend – geen straalkapellen, zoals in Trier, maar een oprijzend vlak koor dat zelfs tijdens het maken van de fundering nog gewijzigd werd. Het koor werd iets ondieper en het schip daardoor iets langer. De achthoekige viering kreeg meer iets van een koepel en de wanden van de zijbeuken werden niet glad maar golvend geaccidenteerd. De vieringtoren werd 50 meter hoog en stak triomfantelijk boven de bebouwing van de buurt uit. De hele uitmonstering van de kerk heeft iets dat meer bij een kathedraal past dan bij een eenvoudige parochiekerk. Alberdingk Thijm zorgde met een aantal loterijen voor de financiering van de kerk.

Op 8 november 1904 brandde de toren uit door onvoorzichtigheid van een loodgieter die in de toren werkzaam was. Door een bijzondere stalen ringconstructie waarmee de ronde toren op de achtkante vieringopbouw stond, bleef de brand beperkt tot de toren en bleef de kerk zelf gespaard op wat meubilair na. Cuypers' zoon Joseph bouwde aansluitend een nieuwe toren die echter gladder werd dan het origineel.

In 1978 sloot het bisdom Haarlem de kerk wegens bouwvalligheid. Na een aantal roerige jaren kocht de *Stichting Vondelkerk* het gebouw in 1984 en restaureerde het. Eind 1993 werd de kerk overgedragen aan het Amsterdams Monumentenfonds dat in 1999 fuseerde met Stadsherstel en dat nu dus de eigenaar is. De kerk heeft een multi-functionele bestemming gekregen.

Vondelstraat 77-79 (1877-1881)

De geestdrift waarmee Cuypers zich wijdde aan 'zijn' Vondelstraat maakte dat die in de stad een bijzondere uitstraling kreeg, die allengs meer gewaardeerd werd. In de beginjaren probeerde een opdrachtgever nog van de overeenkomst af te komen omdat hij door zijn kennissen en relaties om het on-Amsterdamse huis belachelijk gemaakt werd, later kwam architect Berlage zelfs in de Vondelstraat wonen.

Voor zichzelf tekende Cuypers een nieuw woonhuis, opnieuw vlak bij zijn Vondelkerk. Naast de nieuwe ingang van het Vondelpark werd op perceel 77-79 een grote dubbele villa ge-

Pierre Cuypers

Boven: In het eenvoudige trappenhuis duiden alleen de spijlen en het glas-in-lood op een ontwerp op hoog niveau (RCE)

Onder: De middenkamer is gerestaureerd in de originele kleurstelling (RCE)

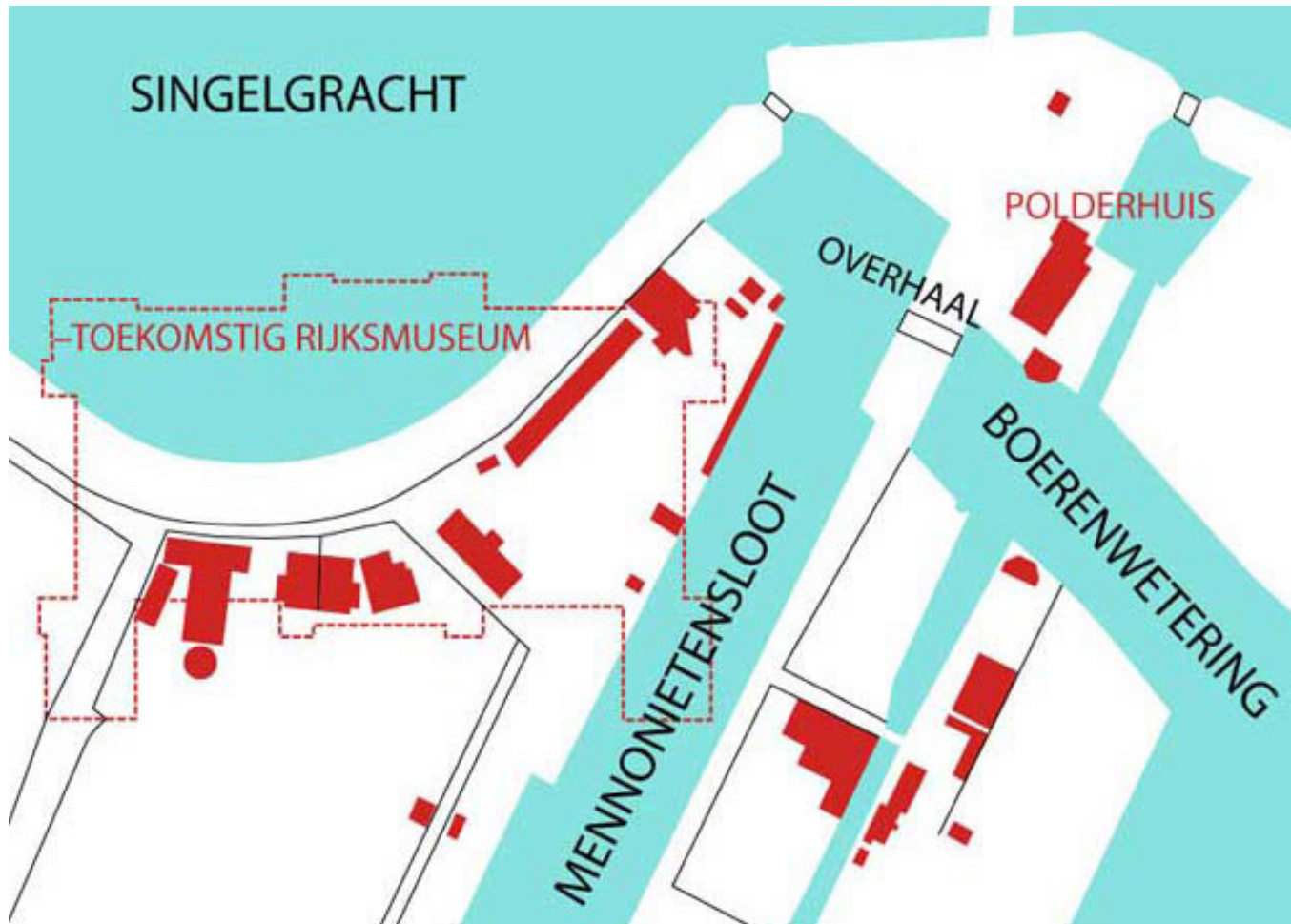
bouwd waarvan Cuypers het linker gedeelte ging bewonen. Ook dit ontwerp doorliep veel varianten om te eindigen als een groot huis van felrode baksteen met gele speklagen. Het is speelser dan wat gebruikelijk in de Vondelstraat verrees. Elke symmetrie is gecamoufleerd door verspringende daken en ook hier is de traptoren weer geënt op het werk van Viollet-le-Duc. De daken zijn opvallend flauw hellend. Opvallend is het tegelta-bleau dat George Sturm voor het pand maakte; het is een weerwoord op de kritiek die in de buurt klonk op de dwingende eisen die Cuypers aan de ontwerpen voor woonhuizen stelde. De tekst is van Alberdingk Thijm en luidt:

“Jan bedenckt ‘et, Piet volbrenght ‘et, Claesgen laeckt ‘et, Och wat maeckt ‘et”. In het interieur overheersen de tinten bruin, groen en rood, de trappen zijn van hout, de vloeren van terrazzo of parket en wanden en details met houtimitatie en geschilderde randen met bloemmotieven met bladgoud. Opvallend is ook dat Cuypers direct klimop liet planten om zo snel mogelijk grote delen van muren begroeid te krijgen alsof hij het huis in het nabije Vondelspark wilde laten opgaan. In 1881 verliet Cuypers zijn huis op nr. 75 waar hij maar vier jaar woonde en betrok zijn nieuwe onderkomen op nr. 77.

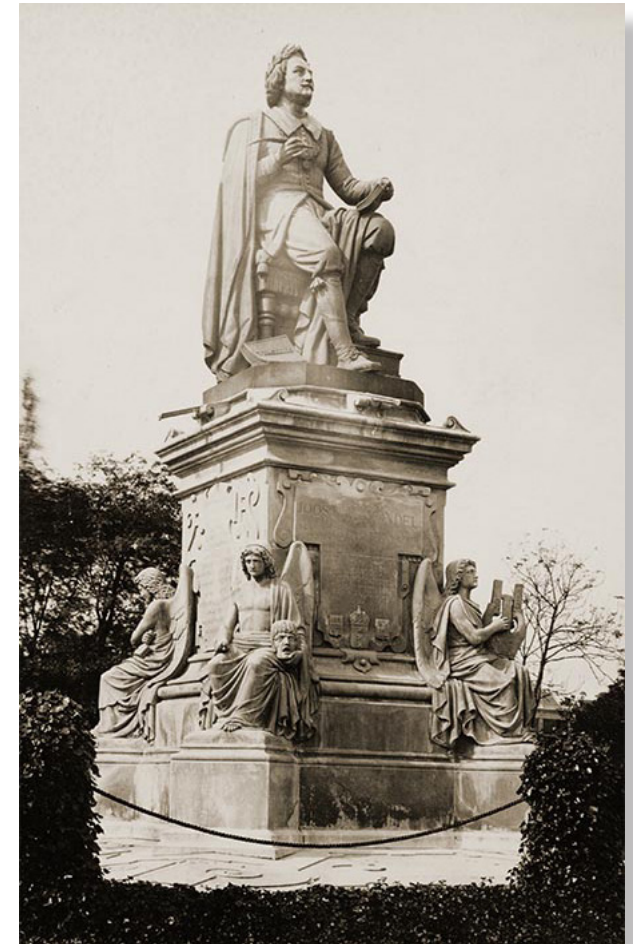

Rijksmuseum (1876-1885)

In 1876 werd Cuypers dan alsnog benoemd tot architect van het te bouwen Rijksmuseum. Als variant op de locatie die Cuypers eerder suggereerde komt het nu tegenover het voormalige bolwerk Amstelveen, tegen de Boerenwetering aan. De ommekeer kwam door opnieuw lobbyen van Alberdingk Thijm en Victor de Stuers. Cuypers was intussen tot rijksadviseur benoemd en zijn ontwerpen genoten in Den Haag al enig aanzien. De commissie was nieuw leven ingeblazen en kreeg het in 1874 voor elkaar dat vier architecten nieuwe ontwerpen voor een inmiddels veel groter museum mochten indienen: hofarchitect Eberson, Cornelis Outhoorn, Hugo Vogel en Pierre Cuypers. Cuypers won begin 1876 met 15 van de 18 stemmen.

Pierre Cuypers

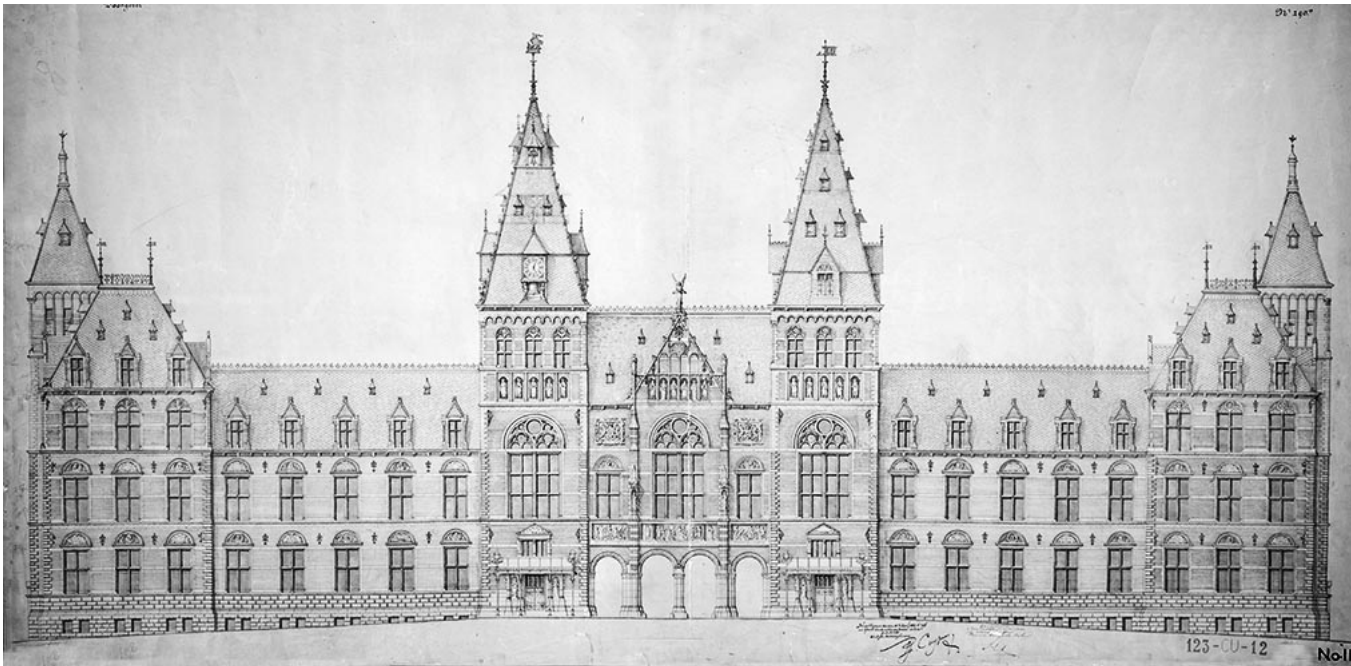

Boven: In het Rij- en Wandelpark werd t.g.v. de Vondelfeesten in 1867 een monument voor Vondel opgericht. Het beeld is van Louis Royer, de sokkel van Pierre Cuypers en de engelen rond de sokkel van Jean Hubert Lauweriks. De naam van het park wordt officieel Vondelpark, later Vondelpark.

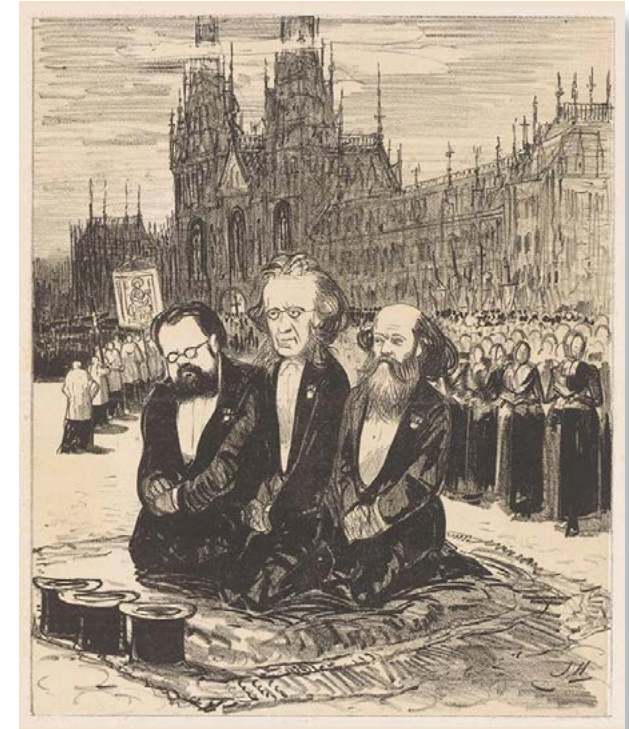
Links: Voor met de bouw begonnen kon worden moest er aan het voormalige poldergebied het nodige gesleuteld worden. De Singelgracht werd recht getrokken en de Mennonietensloot gedempt.

Voor 't eerst verscheen een onderdoorgang in het museum, met aan weerszijden een binnenplaats. Bij nader inzien verhoogde Cuypers de onderbouw (souterrain) omdat de doorgang op de hoogte van de brug over de Singelgracht diende te komen. De symmetrie van de achtergevel werd onderbroken door de directeurswoning en de bibliotheek. Cuypers heeft tactisch getekend met niet meer detaillering dan noodzakelijk. Tijdens de bouw bleef hij doortekenen, wijzigen en aanvullen. Al doende werd het gebouw vooral binnen veel gotischer dan de buitenkant doet vermoeden. Hij kreeg daar achteraf ongelofelijk veel commentaar op. Zijn museum was een paleis geworden, om niet te zeggen een bisschoppelijk paleis. Koning Willem III, die al verolgen was dat zijn privé-architect Ebersson niet gewonnen had, vergeleek het museum met een klooster en verzekerde dat hij er nooit een voet in zou zetten. Inderdaad liet hij bij de officiële opening verstek gaan. Victor de Stuers bezwoer Cuypers zich buiten elke discussie te houden. Het heeft tot in de 21ste eeuw geduurd voordat er waardering kwam voor het gedachtegoed van Cuypers; tussentijds waren veel decoraties verborgen onder een laag witkalk.

Pierre Cuypers

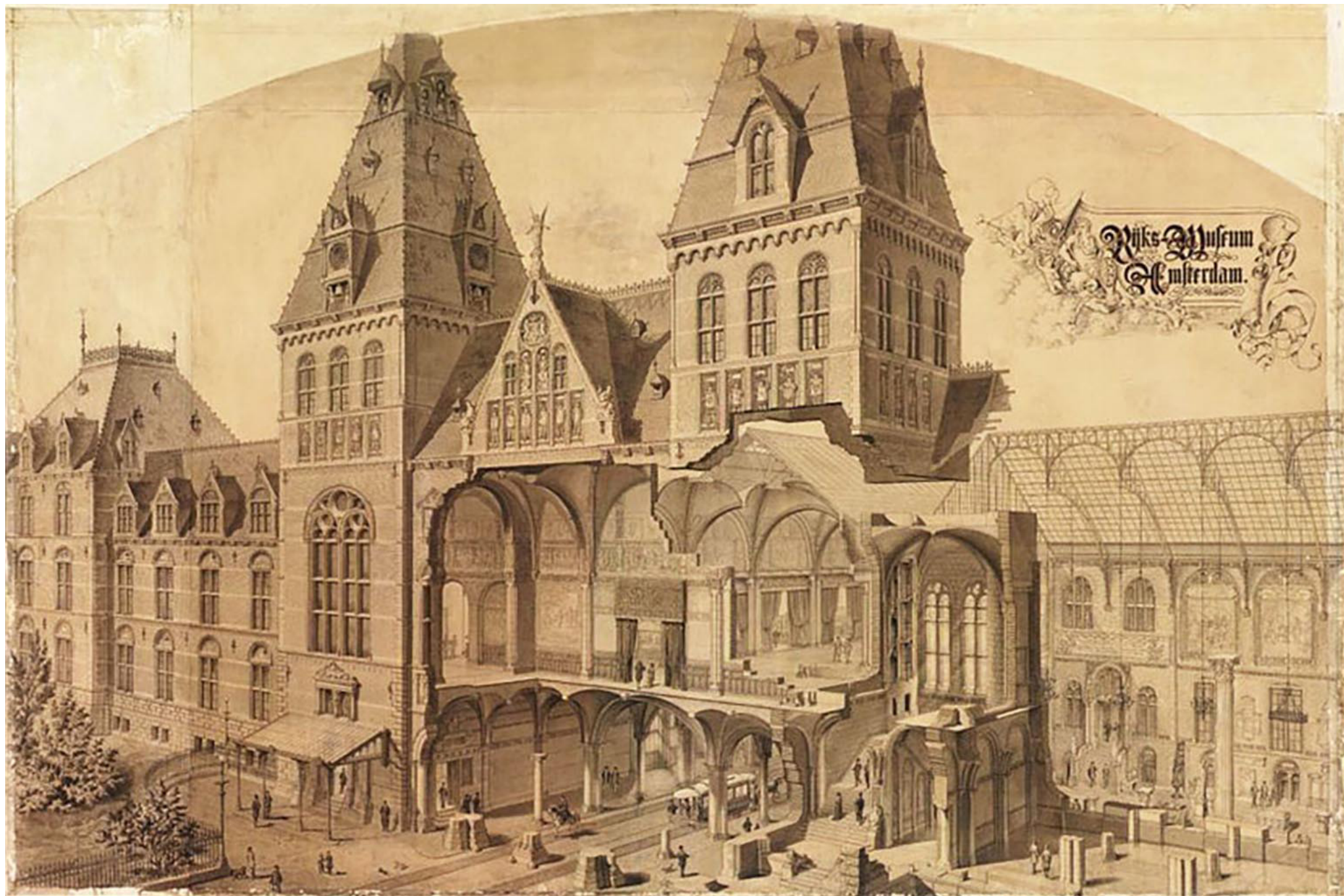

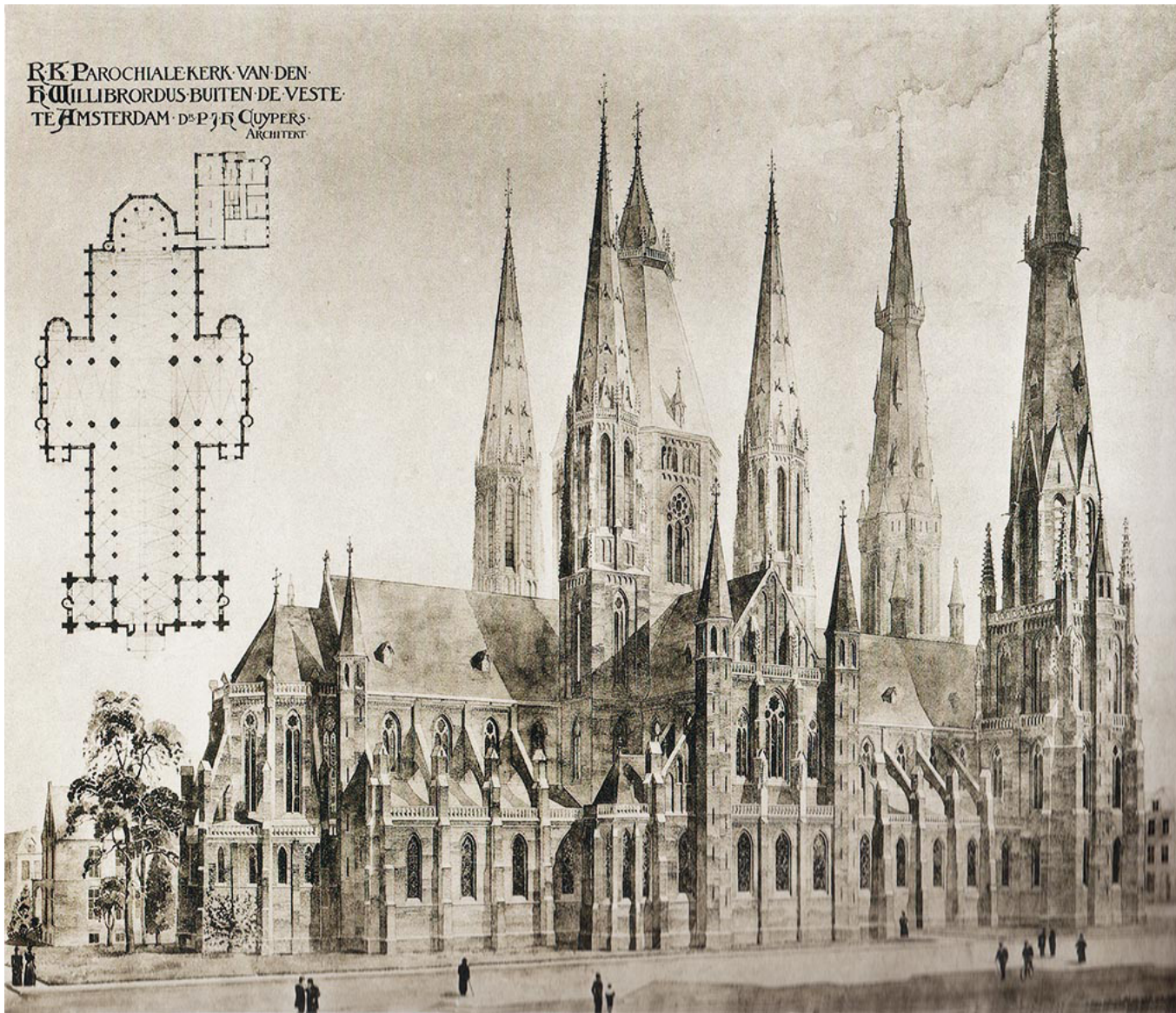
Boven: Jan Holswilder maakte in 1885 deze spotprent op het katholieke karakter van het zojuist geopende museum; de officiële opening zou meer weg hebben van een processie (Rijksmuseum)

Li.bov: Net als Middeleeuwse bouwmeesters ver-eeuwigde Cuypers zich ergens op de gevel

Links: Definitieve ontwerp voor het Rijksmuseum (1876) (Wikipedia). De doorgang moest een stadspoort vormen naar de toekomstige nieuwbouwwijken buiten de Singelgracht (NAI)

Pag.17: Opengewerkte tekening (NAI)

Willibrordus buiten de Veste (1871-1873, 1897 en 1924)

De ambitieuze bouwpastoor Wubbe en de niet minder ambitieuze architect Cuypers hadden elkaar in 1857 gevonden. Het resultaat was een serie ontwerpen voor een parochiekerk die de allure moest krijgen van een kathedraal. Heel katholiek Amsterdam hoopte dat de bisschops-

Pierre Cuypers

Boven: Deze ongelijke schuurkerk aan het Kuiperpad was de bakermat van de parochie Sint Willibrordus buiten de Veste; om de groeiende parochie te kunnen bedienen was een grotere kerk nodig

Boven: In 1873 werd het koor en een deel van het schip in gebruik genomen

Links: Dit was het definitieve ontwerp, een forse vieringtoren werd omringd door een krans van torens; de kerk zou nooit afkomen

Pierre Cuypers

zetel wel naar Amsterdam zou verhuizen als deze prachtkerk gereed zou zijn. In 1866 begon Cuypers te tekenen en Wubbe te collecteren. In 1871 durfden ze het aan de bouw te beginnen en in 1873 kon een klein deel van het schip in gebruik genomen worden. Het zou uiteindelijk een kerk worden met 1800 zitplaatsen, op een grondoppervlak van 24 bij 104 meter met de nok op 22 meter hoogte. Het afbouwen van de kerk liet Cuypers aan zijn zoon Joseph over die daar van 1890 tot 1897 aan werkte. In 1899 kwam bisschop Bottemanne uit Haarlem over om de kerk te wijden. De vieringtoren werd naar gewijzigd ontwerp van kleinzoon Pierre Cuypers jr. in 1923-'24 gebouwd. In 1971-'72 is de kerk afgebroken wegens onbeheersbare kosten.

Boven: In 1897 kwam de kerk gereed, zonder torens

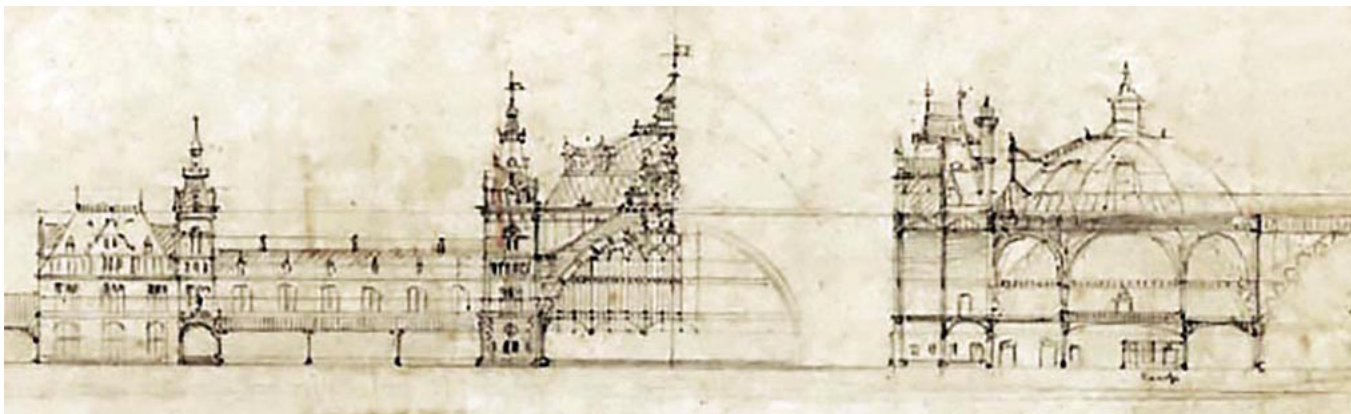
Links: Het interieur van de kerk, gezien naar het koor

Onder: In 1924 kwam eindelijk de vieringtoren gereed, maar de overige torens zijn er nooit gekomen door voortdurende geldnood

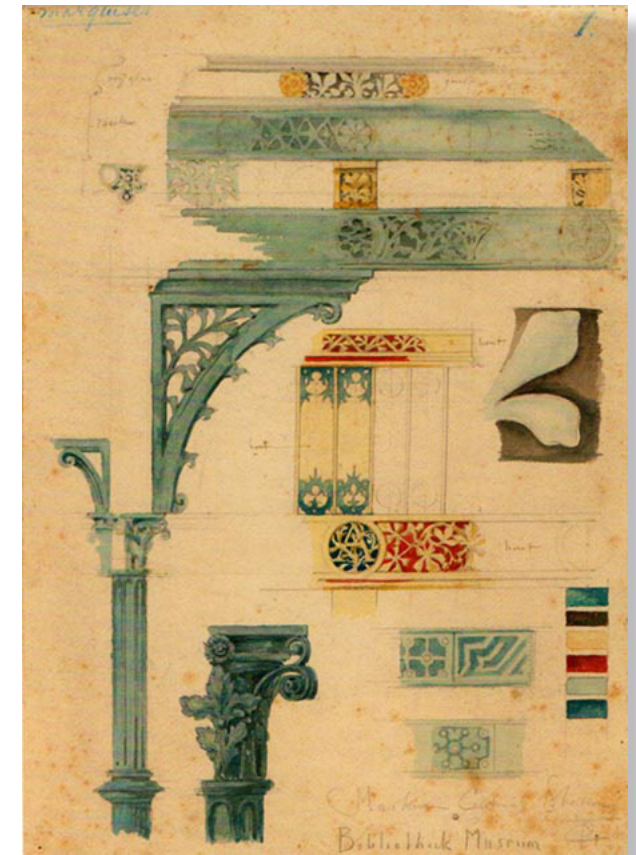

Centraal Station (1881-1889)

Dit station en het Rijksmuseum worden vaak in een adem genoemd maar de gang naar deze opdracht was een totaal verschillende. In 1864 sprak minister Thorbecke een machtswoord waarmee de voor Amsterdam favoriete plek aan de Stadhouderskade bij het Leidsebosje van de baan was. Men dacht met argumentatie daar nog iets aan te doen maar ving bot: het Open Havenfront werd de plek. Het werd 1869 voordat Amsterdam schoorvoetend toegaf maar als voorwaarde stelde dat het stationsgebouw bijzondere allure diende te hebben, om een vooraanstaand architect vroeg en geen stationnetje uit de stal van de Staatsspoorwegen kon zijn. Staat en Staatsspoorwegen gingen accoord en gaven de opdracht aan Cuypers, Die zou alleen het gebouw vormgeven en wel in Hollandse Renaissance. De techniek ging naar A.L. van Gendt en de perron-overkapping kwam voor rekening van een ingenieur van Staatsspoor. Dat hem allerlei technenuten opgedrongen werden scheen Cuypers niet te deren..., scheen. Later kwamen toch een aantal pijnpunten tevoorschijn. Op de rangschikking van de bouwvolumes kreeg Cuypers weinig invloed, die werd gedictreed door het Staatsspoor. Het werd dus een langstation met een perronoverkapping die door Leonard Eymmer getekend werd. Naast de centrale ontvangsthal en gescheiden wachtruimten voor de drie klassen verschenen lage vleugels. Het eigenlijke gebouw werd geflankeerd door twee paviljoens. Cuypers ontwerp bedekte niet de hele lengte van die overkapping. Hij suggereerde nog een overkapping in twee delen maar er werd gekozen voor één grote – en daardoor veel hogere – kap. Cuypers was furieus, want de kap zou op afstand gezien boven beide vleugels uitsteken. Daardoor zag hij zich gedwongen die vleugels hoger op te trekken dan oorspronkelijk zijn bedoeling was. Vergelijk onderstaand ontwerp maar met de foto op p.21.

Pierre Cuypers

Boven: Zodra de opdracht binnen was begon Cuypers met het ontwerpen van de decoraties en vormgeving van de gietijzeren onderdelen; anders dan bij het Rijksmuseum zal er meer gietijzer toegepast gaan worden, bijvoorbeeld in de overkapping voor rijtuigen (marquisen; tekening) - vooral de kleurstalen waren onlangs zeer welkom bij de restauratie van het Rijksmuseum (NAI)

Links: Een eerste schetsonwerp voor het CS laat een symmetrisch gebouw zien met boven de centrale hal een enorme koepel met als kern ijzeren spanten (NAI)

Kort voor de aanbesteding van het station leverde Cuypers zijn definitieve ontwerp in. De torens waren – voor zijn doen – tot minimale hoogte teruggebracht. De vleugels onderscheiden zich alleen maar doordat ze terugliggen, maar niet lager zijn dan de paviljoens. Die zijn ook verschillend; het oostelijke paviljoen werd het “koninklijke” en daar ging Cuypers helemaal op los. Door de prachtige detaillering is dat vandaag nog steeds een sieraad in het totale bouwwerk (p.22). De rest van het gebouw was gematigd gedecoreerd. De bouw van het stationsgebouw werd gegund aan de Duitse aannemer Holzmann uit Frankfurt voor f 1.275.000. De bouw van de overkapping – met bijna de helft van de bouwsom van het hoofdgebouw – kreeg de NSM van David Goedkoop. Door tegenvallers en duurdere decoraties werd de bouwsom met tonnen overschreden. Een flinke tegenvaller was het verzakken van de noord-westelijke fundering van de overkapping in 1886, later nog gevolgd door het verzakken van een landhoofd van de westelijke doorvaart.

Boven: Fragment van de panoramafoto van het Centraal Station en omgeving door Jacob Olie in 1890 (SAA)

Onder: De enorme perron-overkapping tijdens de bouw in 1887

Pag.22: Koninklijke wachtruimte en entree daarvan

(RCE)

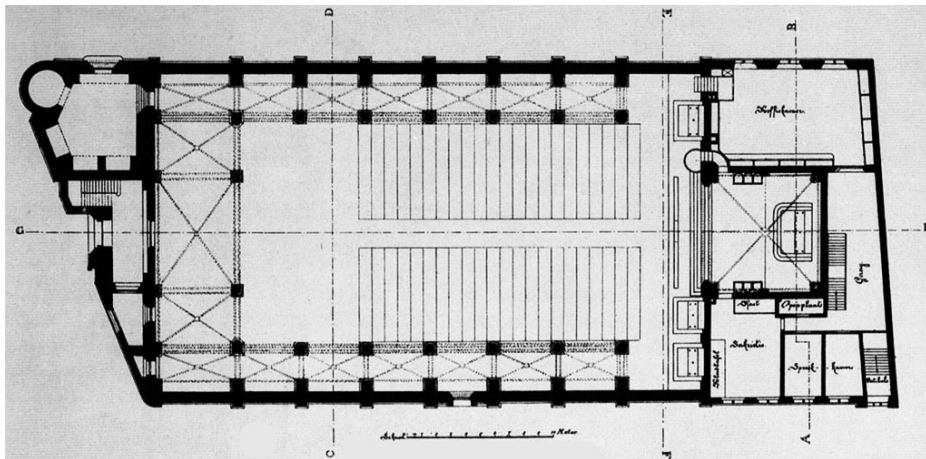

(RCE)

Dominicuskerk (1883-1893)

De Sint Dominicus werd geen parochiekerk, maar gebouwd voor de paters Dominicanen in Amsterdam. Het grondstuk tussen Teerketelsteeg en Spuistraat was dat van de voormalige schuilkerk Het Stadhuis van Hoorn plus een aantal belendende panden. Van orientatie kon geen sprake zijn. Er was een lang smal perceel aan de kort ervoor gedempte Nieuwezijds Achterburgwal. De paters wensten een hoge overzichtelijke kerk waar alle 1600 á 1700 zitplaatsen onbelemmerd zicht hadden op het hoogaltaar en de preekstoel. Cuypers gebruikte alle ruimte voor een schip van 22 meter breed met een smaller koor op het noord-oosten, waaromheen zich de pastorie vouwde. Doordat de Korte Korsjespoortsteeg schuin op de Spuistraat aansluit ontstond een driehoekige ruimte waar Cuypers de zeshoekige toren en de doopkapel projecteerde. Cuypers schrijft zelf in het Bouwkundig Weekblad: *“Ten einde de kosten van de overdekking van eene dusdanig breede ruimte zoo gering mogelijk te maken, is deze niet met steenen gewelven overkluisd maar met eene houten zoldering betimmerd”*. Cuypers heeft goed gekeken naar soortgelijke kerken in Florence (Santa Croce) en Sienna (San Domenico). Het werd een breed schip met smalle

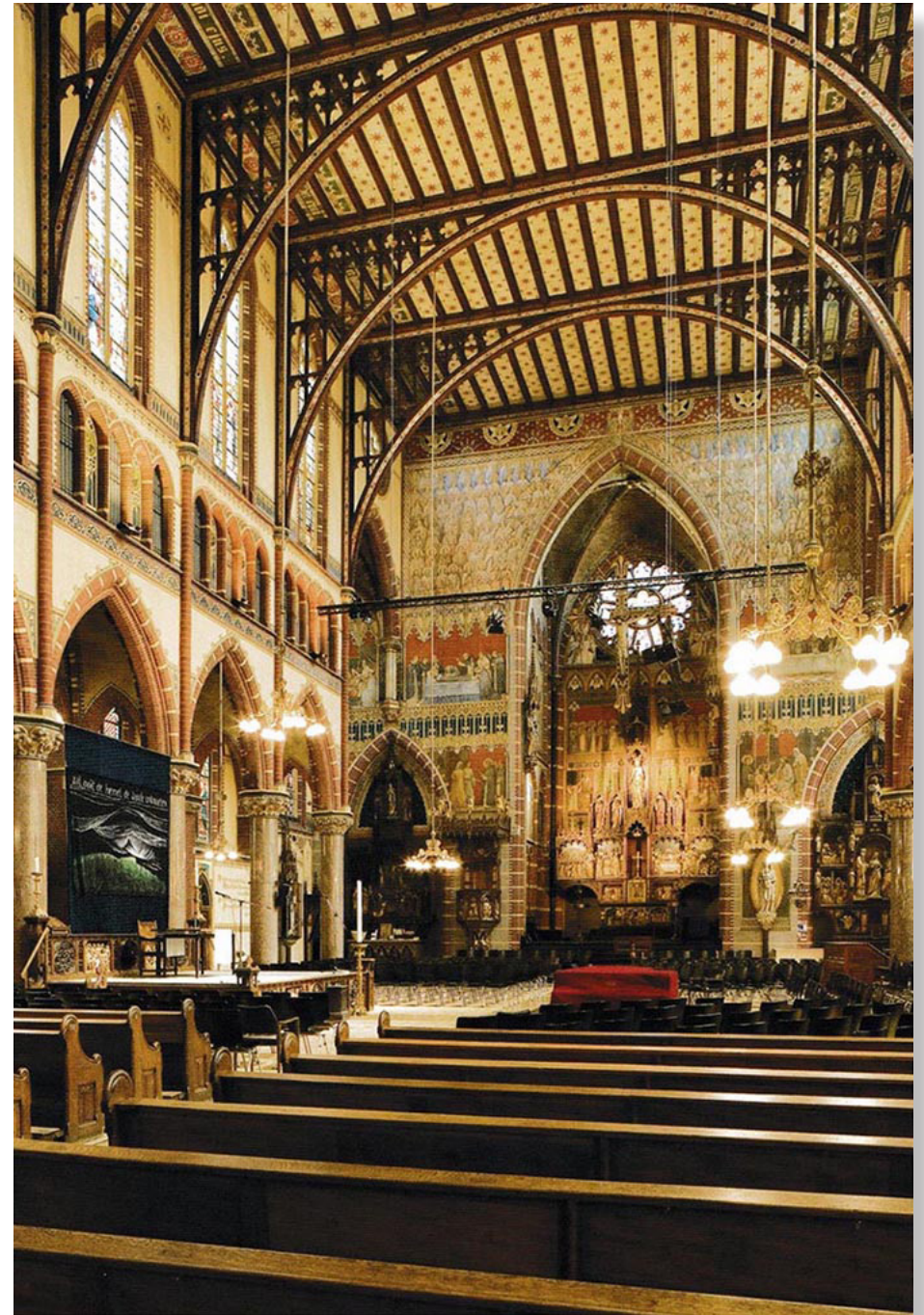

Pierre Cuypers

zijbeuken, die de hoge zijwanden moeten steunen. Het dak wordt gedragen door ijzeren boogvormige spanten die op minimale muurpijlers rusten. Zelfs het geplande tongewelf, dat deze constructie moest verbergen, werd wegbezuinigd. Over de geplande toren is Cuypers duidelijk: *“de toren moet hoog zijn, lage torens zijn ondingen”*. Het zou geen van beiden worden. De onderbouw werd tot dakhoogte opgetrokken maar nooit voltooid. Toch is de Dominicuskerk indrukwekkend door de grote ononderbroken ruimte van de kleurige kerkzaal.

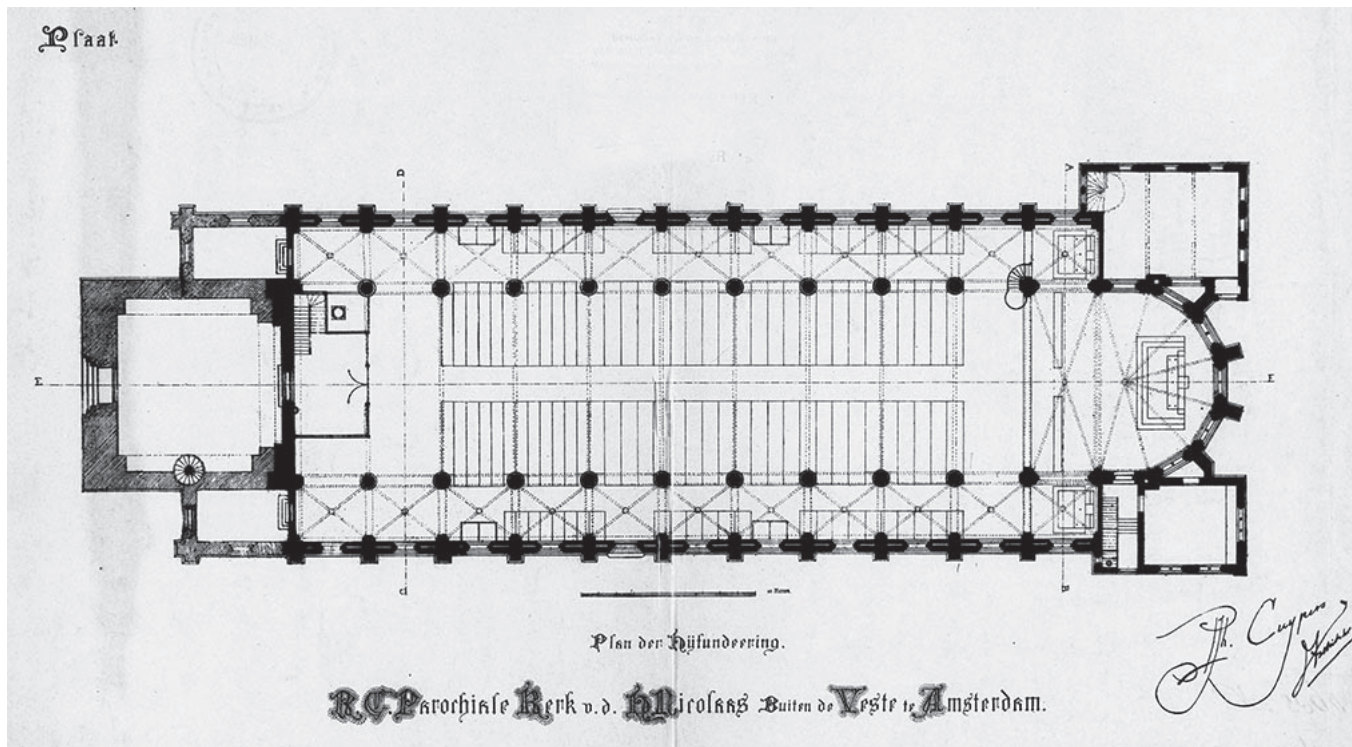
De Liefde (H.H. Nicolaas en Barbara) (1883-1885)

Ter vervanging van de voormalige schuilkerk Sint Nicolaas buiten de Veste, ook wel De Liefde genoemd, werd Cuypers gevraagd een nieuwe parochiekerk te ontwerpen aan de toekomstige Bilderdijkstraat, op een grondstuk dat doorliep tot aan de DaCostakade. De kerk kwam te staan in een eenvoudige buurt en moest dan ook een eenvoudig gebouw worden. Cuypers werd gevraagd omdat hij bewezen had met weinig middelen toch iets indrukwekkends te kunnen neerzetten. Het kerkbestuur vroeg aan het bisdom van Haarlem toestemming een lening af te sluiten van f150.000 maar kreeg maar toestemming voor f100.000. Het gevolg was dat de pastorie geschrapt werd en het transept weggelaten moest worden. Wat overbleef was een wel heel eenvoudige kerk in baksteen met speklagen in gele klinkers en zonder imposante toren. Aan het interieur werd iets meer zorg besteed en veel daarvan werd door Cuypers zelf ontworpen, waaronder de vier gebrandschilderde ramen die echter pas in 1894 geplaatst werden. Aan de wanden van de zijbeuken werden 14 staties aangebracht in de vorm van tegeltableaus naar ontwerp van Cuypers, geschilderd door plateelschilder Joseph Witte en gebakken door plateelbakker Jan van Hulst uit Harlingen. Het totaal oppervlak van de 4258 tegels besloeg $\pm 60\text{m}^2$.

Rechts: De Nicolaas buiten de Veste vanaf de Bilderdijkstraat gezien

Onder: Een der staties die als tegeltableaus waren uitgevoerd

Begin 20ste eeuw werden de wegbezuinigde onderdelen van deze parochiekerk alsnog gebouwd, meestal door architect A.C. Bleijs, een leerling van Cuypers. Het ging om de pastorie, een zusterhuis en een schoolgebouw waar van bewaarschool tot en met voortgezet onderwijs gegeven werd door Franciscanessen. In 1926 werd als laatste een Adema-orgel geplaatst. In 1990 werd de laatste mis opgedragen en nog datzelfde jaar werden de kerkgebouwen gesloopt. Deze keer was het niet bouwvalligheid die tot sloop dwong, maar ontkerkeling en leegloop van de buurt die tot een fusie leidde van de Nicolaas, de Vincentiuskerk en de Vondelkerk. In 1992 kwam op de plek van de Nicolaas een flatgebouw waarin een kleine kapel was opgenomen. Het bisdom heeft inmiddels ook die kapel afgestoten.

Boven: Het schip met de preekstoel van de Nicolaas buiten de Veste (SAA)

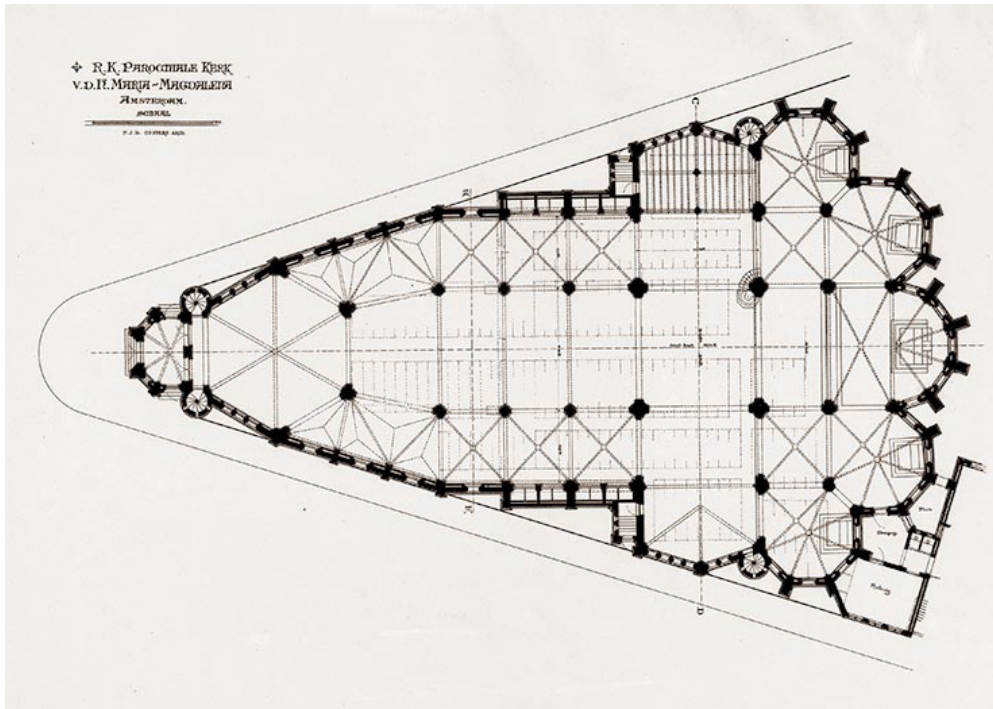
Links: Plattegrond van de Nicolaas

Onder: In 1895 fotografeerde Jacob Olie de kerk vanaf de Nassaukade gezien over een nog onbebouwde Da Costakade (SAA)

H. Maria Magdalena (1889-1891)

De Vondelkerk mag dan Cuypers' favoriete project zijn, de meeste waardering kreeg hij voor zijn kunststukje op een driehoekig perceel tussen de voormalige Spaarndammerdijk en de spoorlijn naar Zaandam en Haarlem. Het leek eerst wel mee te vallen met het perceel maar op het laatste moment besloot de Gemeente de Zaanstraat aan te leggen, parallel aan de spoordijk. De bouwpastoor was in alle staten omdat hij meende dat op het resterende grondstuk geen behoorlijke kerk te bouwen was. Cuypers echter zette zich aan het tekenen en kwam met onderstaande ingenieuze plattegrond. Hij zag zelfs kans om een vijftal straalkappelen op te nemen. Hier kwam de Liebfraukirche van Trier weer om de hoek kijken, dit keer aangevuld met een kort schip dat eindigde in een zeshoekige voorhal. Het zou een volwassen kruiskerk worden waarbij het uitdijende deel zijn best deed de perceelcontouren te volgen. De kerk werd gebouwd

Pierre Cuypers

*Links: Schip en zijbeuken van de Maria Magdale-
nakerk; prentbriefkaart uit de collectie van
Ad Tiggeler*

van donkerrode baksteen met speklagen van gele steen. Het resultaat was een fraaie wisselwerking tussen uitstulpingen en insnoeringen die een gevarieerd beeld gaven. Door het steeds breder worden van de ruimte was een kolossale vieringtoren mogelijk met opengewerkte spits. Ook de zijbeuken profiteren daarvan door zeer breed te eindigen. Zeker nadat in 1927 een viaduct gemaakt was in de spoordijk bleek het silhouet van deze kerk een visitekaartje van de erachter liggende Spaarndammerbuurt.

Ook die buurt was een eenvoudige arbeidersbuurt maar blijkbaar was hier iets meer geld ter beschikking zodat deze forse kerk met een klein klooster en een school gebouwd kon worden. De buurt zou zich ook nog eens tot in de 20-er jaren uitbreiden.

Het liep slecht af met de Maria Magdalena, opnieuw door bouwvalligheid en gebrek aan geld voor het benodigde onderhoud. In 1967-'68 werd de kerk gesloopt; alleen de fundamenteën bleven staan.

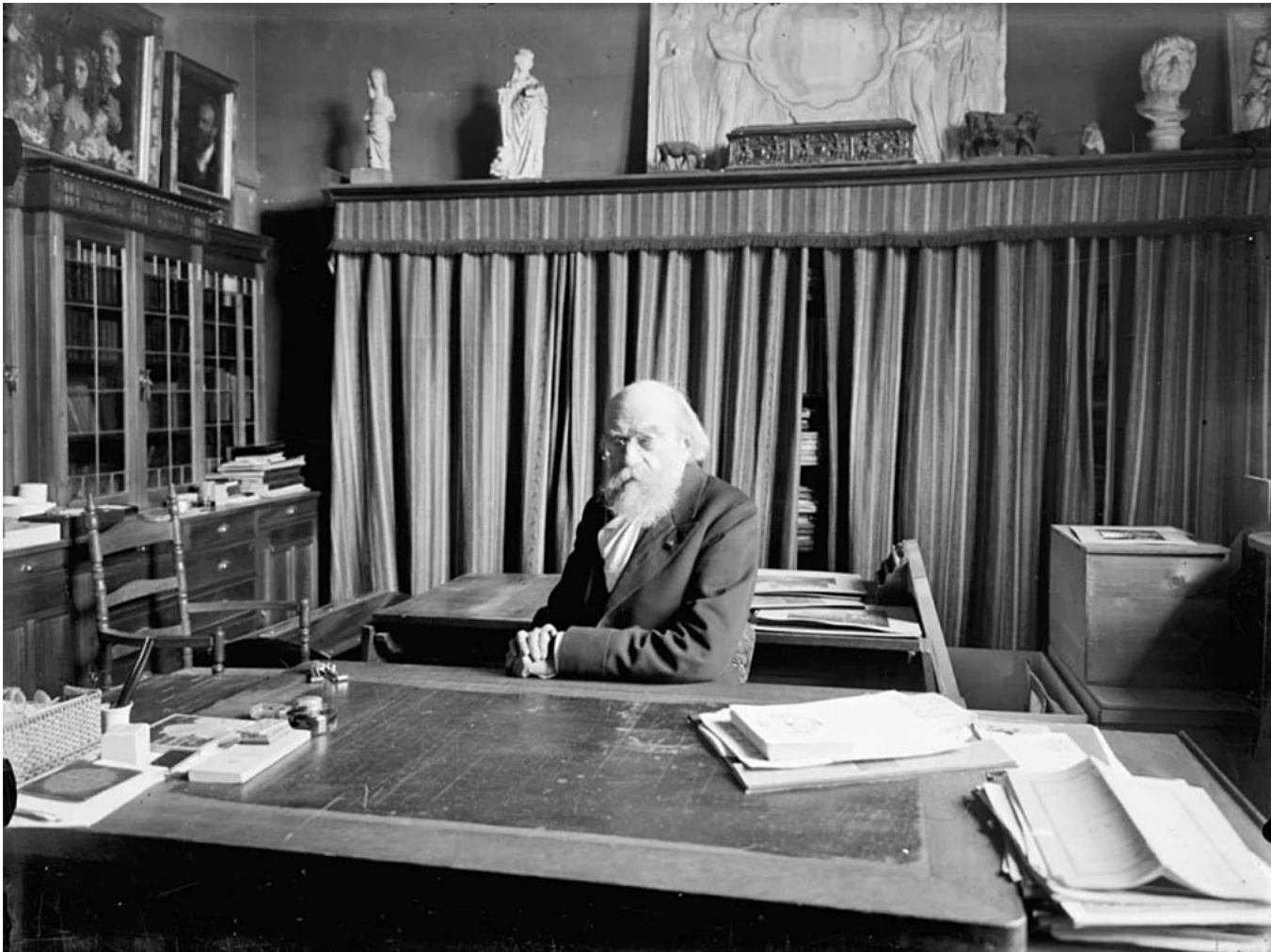
Pierre Cuypers

Onder: Plenty ruimte rond de viering (SAA)

Pierre Cuypers in Amsterdam (1865-1893)

Hoe verging het Cuypers in het verre Amsterdam? Zijn routine werd er niet veel anders door; hij reisde door heel West-Europa voor zijn bemoeienis met bouwwerken, voordrachten, rijksadviseurschap, jurywerk of lid van commissies. Zijn lijst van bouwwerken en restauraties toont slechts een handjevol in Amsterdam en honderden erbuiten. Door hier alleen zijn Amsterdamse werken te bespreken doen we Cuypers als architect zeker niet voldoende eer aan. Gewend als hij was als autoriteit gewaardeerd te worden moest hij in de Randstad steeds slikken dat er voortdurens kritiek werd geuit op zijn werk en denken. Zonder de con-

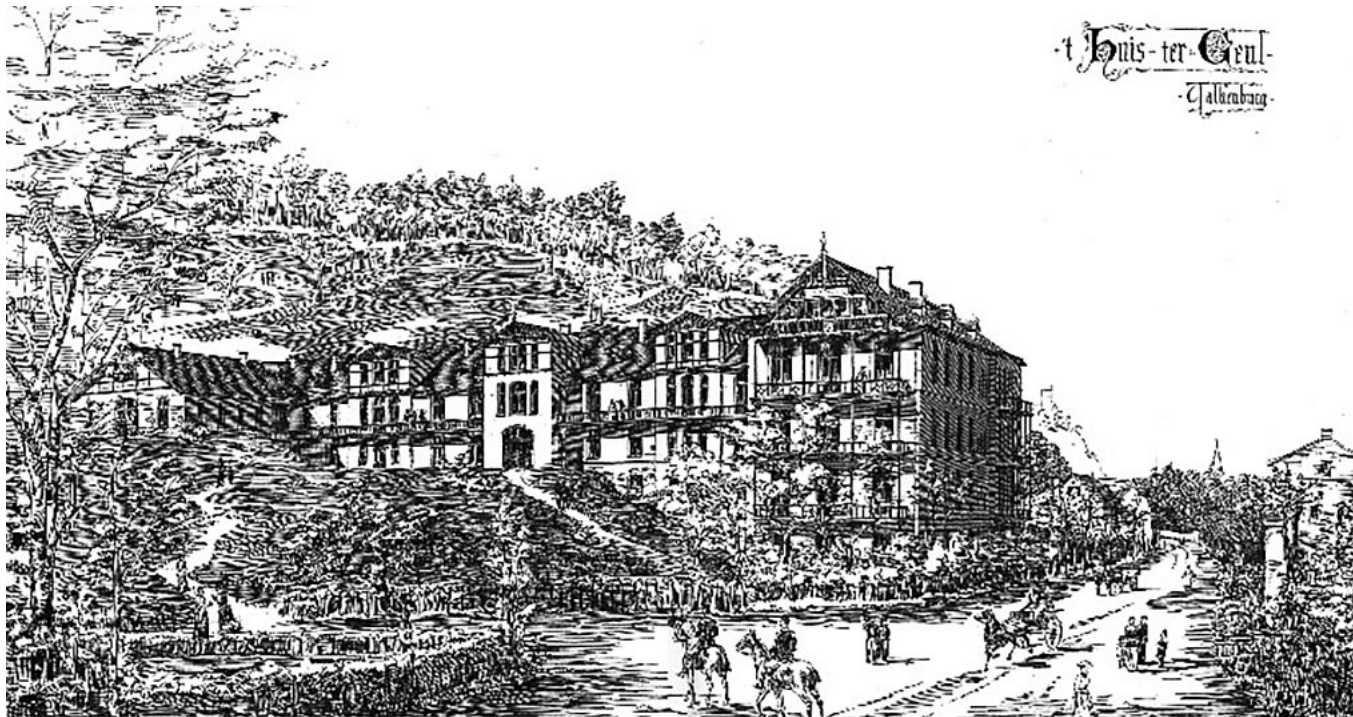

Pierre Cuypers

Boven: Cuypers en Victor de Stuers, de meester wijst zijn discipel de juiste weg; als beide heren samen op de foto gingen moest Cuypers altijd zitten zodat niet meteen duidelijk werd dat hij een kop groter was

Links: Op aanraden van Alberdingk Thijm legde Cuypers een bibliotheek aan waar hij ±500 boeken en tijdschriften bijeen bracht en rekken vol mappen met voorbeelden naar thema gesorteerd; op de foto links een boekenkast en achter het gordijn honderden mappen

Boven: Annonce voor de in 1879 opgerichte kunstnijverheidsschool Quellinius waar Cuypers leraar werd

stante support van Alberdingk Thijm en De Stuers zou hij de Randstad allang verlaten hebben, zo hij er al naartoe verhuisd zou zijn. In 1888 al verschaftte hij zich een pied-de-terre in Limburg om af en toe te kunnen vluchten. Bitter was dat hij, na een ruzie met de stedelijke overheid van Roermond, niet naar zijn geboortestad terug kon maar naar Valkenburg ging. Daar zette hij bijzondere projecten op die niets met architectuur te maken hadden. Dat was een kuuroord waarvoor hij Huis ter Geul bouwde en een champignonkwekerij. Het kuuroord ging in 1894 failliet en werd een hotel. Over champignons horen we dat Cuypers de eerste zou zijn geweest die in Nederland champignons teelde, iets dat hij bij Viollet-le-Duc zag en overnam. Vanuit zijn woonhuis in Valkenburg had hij een directe toegang tot de Fluweelengrot waar de kwekerij was ingericht.

In 1879 was hij medeoprichter van de Quelliniusschool voor kunstnijverheid en werd daar ook leraar. De school werd voorlopig gevestigd in het voormalige woonhuis annex werkplaats van Cuypers op Vondelstraat 9.

Boven: Huis ter Geul, i.o.v. zijn eigen N.V. Maatschappij tot exploitatie van een rust- en herstellingsoord - Cuypers
Rechts: Portret van Cuypers in de Fluweelengrot te Valkenburg waar hij champignons kweekte - Jan van Aken 2008

In 1888 mislukt zijn poging om voor de Anti-Revolutionaren in de Tweede Kamer verkozen te worden. In 1891 werd Cuypers wel gekozen in de Amsterdamse Gemeenteraad, voorgedragen door de katholieke kiesvereniging Amsterdam (later RKSP) en de antirevolutionaire kiesvereniging Nederland en Oranje. Hoopte hij zo meer invloed te kunnen uitoefenen op de inrichting van de omgeving van zijn Rijksmuseum? Dat lukte hem tot dan niet zo best. Inderdaad diende hij in 1891 een plan in voor de inrichting dat zowaar in 1902 gedeeltelijk werd uitgevoerd. Wat hij niet meer kon tegenhouden was het dempen van de Paulus Potterkade en de Hobbemakade, twee grachten die het vijfhoekige perceel van het Rijksmuseum omsloten, die uit zijn plan van 1876 kwamen. Publieke Werken had zich meester gemaakt van de inrichting van het Museumplein en had een aangepast plan laten maken door de Duitse architect Eugen Gugel, eerste hoogleraar bouwkunde aan de Polytechnische School in Delft. De in 1892-'93 gedempte grachten moesten dan maar brede boulevards worden. In de tijd als raadslid was hij tevens lid van de commissie van bijstand in het beheer der publieke werken. Hij maakte zich ook sterk voor de toekenning van een opdracht voor een nieuw beursgebouw aan Berlage, ooit medewerker aan zijn architectenbureau.

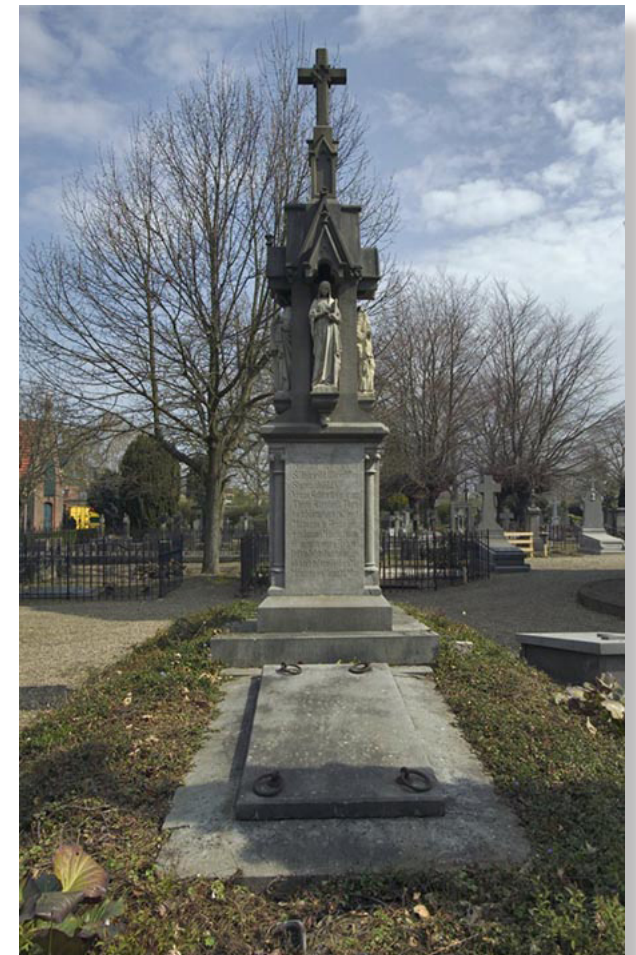
Koning Willem III had openlijk geageerd tegen de uitvoering van het Rijksmuseum maar kon schijnbaar niet verhinderen dat Cuypers uit zijn naam in 1885 tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw werd benoemd, juist vanwege zijn verdienste bij het tot stand komen van dat museum. In 1892, na de dood van de koning, werd hij uitgenodigd aan het hof, waar hij eindelijk weer welkom was. Hij zou ook kroonprinses Wilhelmina rondleiden in 'zijn' Rijksmuseum waar haar vader bij de officiële opening verstek had laten gaan.

In 1897 vierde Roermond een groot Cuypersfeest en werd hij weer omarmd. Cuypers verhuisde weer naar zijn geboortestad. Naar Amsterdam kwam hij alleen nog zoals hij andere steden bezocht, voor een feestelijke aangelegenheid, een consult, een benoeming of lezing dan wel een uitreiking van iets eervols.

In Roermond overleed Nenny op 7 januari 1898. Cuypers was weer eens onderweg en kon geen afscheid nemen van zijn geliefde. Opnieuw stortte hij zich op zijn werk om niet in een depressie weg te zakken. Het werk op het architectenbureau liet hij verder helemaal aan zijn zoon Joseph over. In 1917 werd zijn 90ste verjaardag nationaal gevierd met o.a. een luxe plaatwerk met een overzicht van zijn werken.

In 1921 ontwierp hij zijn eigen doodskist en ondanks dat hij nog voldoende energie had om door te werken overleed hij op 3 maart van dat jaar.

Onder: Het grafmonument van de familie Cuypers in Roermond, waar naast Nenny ook zijn eerste echtgenote Rosalie lag. Uiteraard was het ontwerp van Cuypers zelf; in 2006 is het monument gerestaureerd en zijn alle beelden opnieuw gehakt.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

